

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОЛІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ»

Виконала здобувачка вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-23м-1
ОПП «Міжнародна економіка та
бізнес»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Антоненко Л.С.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Дар'я НАСИПАЙКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____

АНОТАЦІЯ

Перспективи розвитку олійної промисловості України в умовах глобальних ринків. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка та бізнес» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2024.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано актуальні проблеми формування конкурентоспроможності та експортного потенціалу українських підприємств олійної галузі, а також визначено стратегічні напрями їх зміцнення в умовах сучасних загроз та викликів. Завдяки проведенню системного аналізу окреслено особливості та специфіку сучасних зовнішньоторговельних відносин у вітчизняній олійній промисловості. Виявлено ключові тенденції, проблеми й досвід підприємств щодо посилення експортного потенціалу, а також узагальнено шляхи його оптимізації в умовах економічної нестабільності. У результаті дослідження визначено перспективи розвитку, обґрунтовано економічні аспекти підвищення конкурентоспроможності та експортного потенціалу підприємств галузі, а також запропоновано організаційно-економічні механізми і заходи для підвищення ефективності експорту в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: експортний потенціал, конкурентоспроможність, харчова промисловість, олійна промисловість, міжнародні ринки, євроінтеграція, СОТ.

ANNOTATION

Prospects for the Development of the Oil Industry in Ukraine in the Conditions of Global Markets. – Manuscript.

Qualification work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program "International Economy and Business" in the specialty "International Economic Relations". – 2024.

The qualification paper analyzes the pressing issues of forming the competitiveness and export potential of Ukrainian enterprises in the oilseed industry. It identifies strategic directions for strengthening these enterprises under the current threats and challenges. Through systematic analysis, the study outlines the features and specifics of modern foreign trade relations in the domestic oilseed industry. Key trends, problems, and the experience of enterprises in enhancing export potential are highlighted, along with a summary of approaches to optimizing it under economic instability. The research determines development prospects, substantiates the economic aspects of increasing the competitiveness and export potential of enterprises in the sector, and proposes organizational and economic mechanisms and measures to enhance export efficiency in the context of European integration processes.

Key words: export potential, competitiveness, food industry, oil industry, international markets, European integration, WTO.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОЛІЙНО-ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	10
1.1. Систематичні підходи до розгляду конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості на міжнародних ринках.....	10
1.2. Дослідження експортного потенціалу олійної індустрії в умовах лібералізації міжнародної торгівлі.....	15
1.3. Досвід розвитку олійної індустрії на конкурентних ринках Європейського Союзу.....	20
Висновки до розділу.....	24
РОЗДІЛ II. ВІТЧИЗНЯНІ ПІДПРИЄМСТВА В РОЗГЛЯДІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ ОЛІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	26
2.1. Особливості, тенденції та проблеми розвитку зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств олійної промисловості.....	26
2.2. Оцінка існуючих пріоритетів національної промисловості олійної індустрії.....	32
2.3. Розгляд зовнішніх чинників впливу на експортний потенціал національної олійної промисловості.....	39
Висновки до розділу.....	45
РОЗДІЛ III. КОНКУРЕНТНІ ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	47
3.1. Можливості та переваги розвитку олійної індустрії України.....	47
3.2. Засоби підвищення конкурентоспроможності українських підприємств олійної індустрії на глобальному ринку.....	51
Висновки до розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації виробники отримують можливість збільшувати виробничі потужності, нарощувати обсяги продажів і розширювати ланцюги постачання, зокрема виходячи на міжнародні товарні ринки. Це особливо актуально для країн із нестабільним експортом, де експортний потенціал підприємств олійної галузі використовується недостатньо ефективно. Економічний та аграрний потенціал України в поєднанні зі сприятливими природно-кліматичними умовами дають змогу не лише задовольняти внутрішній попит на продукцію, а й активно освоювати зовнішні ринки. При цьому основний інтерес українських компаній до міжнародних відносин сконцентрований в економічній сфері.

Однак аналіз обсягу та структури зовнішньої торгівлі свідчить про те, що експортний потенціал і конкурентоспроможність української харчової промисловості не реалізуються у повному обсязі. Питання підвищення конкурентоспроможності висвітлено в роботах таких українських дослідників, як Антонюк П. О., Голованенко Н. В., Власов В. І., Дем'янченко А. Г., Зінчук Т. О., Губенко В. І., Кириченко О. М., Кваша С. М., Коденська М. Ю., Коровайченко Н. Ю., Кирилюк Є. М., Крушніцка Г. Б., Лісова Л. О., Михайлова Л. І., Мудрак Р. П., Кривенко Н. В., Пирець Н. М., Пирожкова С. І., Писаренко В. В., Нестерчук Ю. О., Пітель Н. Я., Школьний О. О., Юхименко В. В. тощо.

Проблеми розвитку експортної діяльності підприємств харчової промисловості розглядали також зарубіжні вчені, зокрема М. Десай, М. Котабе, У. Карлін, М. Матанда, Р. Саломон, С. Солберт, М. Росу та інші. Особливості розвитку зовнішньої торгівлі продукцією харчової промисловості досліджували такі українські вчені, як Бойко В., Білик Ю., Галушко В., Губенко В., Власов В., Кваша С., Калетнік Г., Кобута І., Кандиба А., Мороз О., Луки О., Семів С., Пітель Н., Флейчук М., Фесина А., Шубравська О. тощо.

Разом із цим повномасштабна військова агресія створює нові загрози та обмеження для розвитку зовнішньої торгівлі вітчизняної олійної галузі, що потребує додаткових досліджень. Необхідно уточнити пріоритетні напрями розвитку експортного потенціалу підприємств олійної промисловості та розробити стратегічні підходи до експорту в умовах лібералізації зовнішньоторговельної політики, враховуючи поточну ситуацію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Актуальність і практична значущість цих питань зумовили вибір теми, мети та завдань дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційного дослідження є здійснення системного аналізу теоретичних і методологічних основ підвищення конкурентних переваг підприємств олійної промисловості України, а також розробка рекомендацій для активізації участі українських підприємств на міжнародних ринках олійних культур. Відповідно до визначеної мети були поставлені такі завдання дослідження:

- дослідити економічну сутність конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості та їх експортного потенціалу;
- визначити ключові чинники, які впливають на експортну діяльність українських підприємств олійної галузі;
- ідентифікувати проблеми та основні тенденції розвитку експорту українських олійних підприємств;
- оцінити рівень конкурентоспроможності та експортного потенціалу вітчизняних підприємств олійної промисловості на міжнародному ринку, визначивши пріоритетні напрями підвищення порівняльних переваг їх продукції;
- виявити головні фактори, що формують конкурентоспроможність і експортний потенціал підприємств переробки олійних культур на регіональному рівні, а також оцінити потенційні загрози для українських виробників і споживачів;
- сформулювати резерви для зміцнення економічного потенціалу підприємств олійної галузі України;

- розробити рекомендації щодо вдосконалення елементів інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) у секторі олійної промисловості;

- запропонувати шляхи оптимізації структури експорту олійних культур з урахуванням їх конкурентних переваг на глобальному ринку.

Об'єктом дослідження виступає сфера зовнішньоекономічної діяльності олійної галузі, а також чинники, процеси й явища, що впливають на формування її експортного потенціалу в умовах глобалізації. Особливу увагу приділено експортній діяльності українських виробників олійних культур на ринках країн Європи, що обумовлено значними перспективами розвитку цього напрямку на європейських ринках.

Предмет дослідження. Дослідження зосереджено на методологічних, теоретичних, організаційних і прикладних аспектах підвищення конкурентоспроможності та експортного потенціалу підприємств олійної галузі України.

Методи дослідження. У рамках магістерської роботи застосовано такі наукові методи:

Монографічний метод – для визначення теоретичних засад експортного потенціалу у сфері ЗЕД та напрямів розвитку агропромислового комплексу (АПК).

Метод абстракції – для класифікації та ідентифікації чинників, що впливають на експортний потенціал вітчизняної харчової промисловості.

Методи економічної статистики – для узагальнення тенденцій і аналізу поточного стану зовнішньої торгівлі продовольчими товарами.

Метод групування – для аналізу статистичних даних, зокрема даних Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України.

Інформаційною базою стали: нормативно-правові акти України, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність; дані Міністерства аграрної політики України та Державної служби статистики України; аналітичні

матеріали Європейського Союзу, Рахункової палати України, звіти Світової організації торгівлі (СОТ) та Організації продовольства і сільського господарства ООН (ФАО); публікації у періодичних виданнях та інформаційні ресурси Інтернету.

Отримані результати мають **практичну цінність** завдяки можливості їх використання для:

- впровадження раціональних пропозицій щодо підвищення експортного потенціалу підприємств з переробки олійних культур;
- оптимізації товарної та географічної структури зовнішньоторговельних поставок олійних культур;
- розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародному ринку.

Обсяг і структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається з вступу, 3-ох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінку. Робота проілюстрована 7 таблицями та 12 рисунками. Список використаних джерел включає 100 найменувань на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОЛІЙНО-ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Систематичні підходи до розгляду конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості на міжнародних ринках

Поглиблення процесу євроінтеграції України потребує підвищення конкурентоспроможності та зміцнення експортного потенціалу олійної промисловості, яка є стратегічним сектором економіки. У контексті воєнних умов зростає потреба у визначенні стратегічних завдань і розробці ефективних методів оцінки діяльності, орієнтованої на експорт продовольчої галузі, для підвищення її ефективності. Важливим є максимальне використання конкурентних переваг усіх галузей харчової промисловості, управління якими потребує нових наукових та методичних підходів для оцінки їх економічної ефективності.

За словами Вишневської О. [20, с. 37], ключовим фактором, що впливає на ринок олійних культур (особливо насіння соняшника), є платоспроможний попит, який визначається абсолютним рівнем і динамікою доходів населення, доходом на душу населення для забезпечення повноцінного харчування за науково обґрунтованими нормами, а також регіональною диференціацією. Важливими умовами функціонування ринку є низька цінова еластичність попиту на продовольство, його залежність від фізіологічних потреб населення та обмежений попит через низьку купівельну спроможність. Окремо слід зазначити зростаючий попит на органічну сільськогосподарську продукцію та нестабільність світових ринкових умов. Важливим етапом аналізу конкурентоспроможності олійної галузі є оцінка масштабів і методів державного регулювання, що значно впливають на ефективність агропродовольчого ринку. Це питання висвітлено в дослідженнях Башнянина Г. І., де він акцентує увагу на необхідності створення ефективної системи взаємодії державних інституцій з учасниками ринку [12, с. 46].

Березін О. В. [14, с. 115] зазначає, що підвищення конкурентоспроможності олійної галузі також залежить від впровадження технологій державної підтримки та управління аграрним сектором. Він наголошує на необхідності розробки спеціалізованих технологій та пошуку шляхів оптимізації для зменшення економічних ризиків. Продовольство залишається однією з найбільших товарних груп на світовому ринку, на частку якого припадає близько 10% світової торгівлі. Зростає обсяг торгівлі продукцією з високим ступенем переробки, а також акцентується увага на вдосконаленні міжнародних екологічних стандартів. Існує тенденція до витіснення малих і середніх експортерів з ринку, оскільки зовнішня торгівля зосереджується в руках монополістичних організацій.

Осташко Т. О. [59, с. 6] зазначає, що в умовах переходу до ринкової економіки підприємства олійної промисловості набувають більшої самостійності у зовнішньоекономічній діяльності, маючи змогу самостійно обирати експортну продукцію, споживачів та канали збуту. Конкурентною перевагою цих підприємств є використання продовольчих ресурсів, сільськогосподарських і природних ресурсів, а також біопотенціалу.

Треховчук В. М. [99, с. 196] зазначає, що ринок олійних культур є прикладом чистої конкуренції, де на міжнародному рівні діє багато зовнішньоторговельних організацій, конкуренція є сильною, а продукція — відносно однорідною. Попит на олійні культури є нееластичним і залежить від купівельної спроможності населення, змінюючись повільно. Виробництво олійних культур є стохастичним і значною мірою залежить від погодних умов, що підвищує ризики. Ціни на олійні продукти змінюються під впливом попиту та пропозиції.

Білорус О. Г. [17, с. 99] у своєму аналізі конкурентних переваг олійної промисловості порівняно з ринковим сектором зазначає, що аналіз експортного потенціалу харчової промисловості повинен проходити поетапно. Перший етап включає оцінку структурних умов продовольчого ринку, який характеризується особливостями виробництва та споживання, а

також умовами попиту та пропозиції в Україні. Найбільш значущими ринковими факторами з боку пропозиції є сезонність виробництва та залежність від природних умов, що викликає нестабільність доходів виробників. Недоліки земельної реформи, неефективне розподілення сільськогосподарських земель, застарілі технології та низький рівень технічного забезпечення також є важливими структурними компонентами ринку.

Основна парадигма розвитку олійної галузі ґрунтується на чотирьох ключових елементах: кількість продавців і покупців, диференціація ринку, бар'єри входу, структура витрат, рівень вертикальної інтеграції та диверсифікація виробництва. Останнім етапом цієї парадигми є аналіз правової бази, маркетингових стратегій, інвестицій у виробництво та поведінки учасників ринку.

Л. М. Бук [88, с. 30-32] наголошує на важливості аналізу цінових коливань при формуванні цінової політики на ринку, оскільки поведінка його учасників значною мірою залежить від стратегії ціноутворення. Основними аспектами цього аналізу є тип продукції, ціни на різні групи товарів і коливання цін на підрегіональних ринках.

Онишко В. В. [57, с. 18-19] зазначає, що математичне моделювання конкурентоспроможності підприємств олійної галузі можна представити у вигляді системи формул, що дозволяють оптимізувати експорт продукції. Осташко Т. О. [59, с. 6] спрощує оцінку конкурентоспроможності, пропонуючи представляти її елементи у вигляді формул.

$$EP = [(OZ + OTR + MTP) * P] * K_{кон} K_n * K_{пр} \quad (1.7)$$

де:

OZ – вартісна оцінка 1 гектара земельних ресурсів;

OTR – вартісна оцінка трудових ресурсів у розрахунку на 1 гектар землі;

МТР – вартісна оцінка матеріально-технічних ресурсів підприємств харчової промисловості у розрахунку на 1 гектар землі;

П – площа сільськогосподарських підприємств у гектарах, на яких вирощується сировина для агропродовольчої продукції.

Запропоновані економіко-математичні моделі для розрахунку конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості дозволяють як теоретично, так і практично оцінити їх потенціал у налагодженні експорту продукції. Економічний показник будь-якої транзакції виражається через грошову ефективність (купівельну спроможність валюти, обмінний курс товару). У контексті експорту цей показник визначається експортним еквівалентом. Експортний еквівалент є сукупністю товарів і послуг, які експортуються з метою отримання необхідної іноземної валюти, якщо її обмін неможливий у повному обсязі. Він може бути визначений для окремої транзакції, типу продукту, країни або групи валют.

Для оцінки рівня реалізації конкурентних переваг підприємств олійної галузі використовуються показники ефективності діяльності, які характеризують рентабельність їх зовнішньоекономічної діяльності [62, с. 12]. Методологія розрахунку експортних ресурсів передбачає трирівневу оцінку конкурентоспроможності на основі використання потенціалу підприємства (табл. 1.1) [73, с. 120-124]:

Аналіз використання попередньої конкурентоспроможності;

Розрахунок джерел олійної продукції, яку підприємства можуть експортувати;

Оцінка перспективних експортних ресурсів, які наразі використовуються як сировина для зовнішньоторговельних операцій, але можуть бути перероблені й експортовані як готові продукти харчування.

Таблиця 1.1

Рівні оцінювання експортних ресурсів олійної промисловості

Оцінка експортних ресурсів		
1 рівень	2 рівень	3 рівень
Визначення досягнутого рівня використання конкурентоздатності шляхом розрахунків системи показників	Розрахунок ресурсів областей з визначенням потенціалу експортувати продукцію підприємств харчової промисловості	Визначення перспективних ресурсів, що можуть бути отримані в результаті переробки експортованої агропродовольчої сировини

Побудовано за: [58, с. 120-124]

Перший етап оцінки конкурентоспроможності передбачає визначення та аналіз фактичного рівня використання ресурсів підприємств. Основне завдання цього етапу — оцінити роль олійної галузі в розвитку експортного потенціалу продовольства України та встановити значення зовнішньоторговельних операцій у діяльності підприємств харчової промисловості. Для аналізу конкурентних позицій харчових підприємств, порівняно з іншими формами власності, та для планування розвитку продовольчих ресурсів необхідно оцінити фактично досягнутий рівень. Досвід українських підприємств олійної галузі на міжнародних ринках свідчить, що рівень використання ресурсів багато в чому визначається обсягом експорту [75, с. 8].

Другий етап оцінки конкурентоспроможності полягає в аналізі ресурсів, які закупаються на внутрішньому ринку й можуть бути використані для експорту. Ці ресурси складають частину товарних запасів, які відповідають вимогам закордонних споживачів. Алгоритм оцінки цього етапу враховує регіональні товарні ресурси олійних культур, що користуються попитом за кордоном.

Б. М. Данилишин [25] виділяє такі ключові показники економічної ефективності експортно-орієнтованої діяльності олійної галузі:

Абсолютні показники ефективності: визначаються як різниця між результатами та витратами в грошовому еквіваленті.

Відносні показники ефективності: базуються на співвідношенні

результатів і витрат і зазвичай виражаються у відсотках або інших відносних одиницях.

У сучасній економіці виділяються два підходи до оцінки ефективності. Перший підхід оцінює загальну ефективність експортної діяльності через прибутковість операцій. Другий підхід фокусується на аналізі частки ринку, зростанні впізнаваності бренду та збільшенні кількості споживачів на закордонних ринках.

Ефективна географічна диверсифікація експорту (та імпорту) передбачає рівномірний розподіл агропродовольчої продукції між значною кількістю країн. Така систематизація дозволяє провести детальний аналіз конкурентних переваг українських підприємств на зовнішніх ринках.

1.2. Дослідження експортного потенціалу олійної індустрії в умовах лібералізації міжнародної торгівлі

Найбільш вдале визначення терміну “експортний потенціал” щодо підприємств харчової промисловості належить О. Шпікляку [109, с. 115], який трактує його як здатність підприємства мобілізувати свої ресурси (фінансові, сировинні, трудові, інтелектуальні та організаційні) для максимально ефективного виробництва конкурентоспроможної продукції з інноваційними характеристиками, яка задовольняє попит на зовнішніх ринках і забезпечує безперервний економічний розвиток. Експортний потенціал, за його визначенням, сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості.

Фактори, які беруть участь у формуванні експортного потенціалу, включають людські ресурси, виробництво, дослідження та інновації, інфраструктуру й технології. Важливу роль відіграють також зовнішні чинники, такі як експортна політика, умови торгівлі, ємність ринку, ринкова кон'юнктура та соціально-економічні особливості розвитку країн-партнерів.

Попри значні дослідження вітчизняних вчених, таких як Березін О. В., Жаров В. М., Даниленко А. С., Долішній М. І., Лукінов І. І., Осташко Т. О.,

Саблук П. Т. та інших, питання посилення експортного потенціалу української олійної галузі в умовах лібералізації торгівлі з Європейським Союзом залишаються недостатньо вивченими. Експортний потенціал можна аналізувати на кількох рівнях — підприємства, галузі, регіону і країни. На мікрорівні його формують фінансові, сировинні, трудові, інтелектуальні та організаційні ресурси (рис. 1.1).

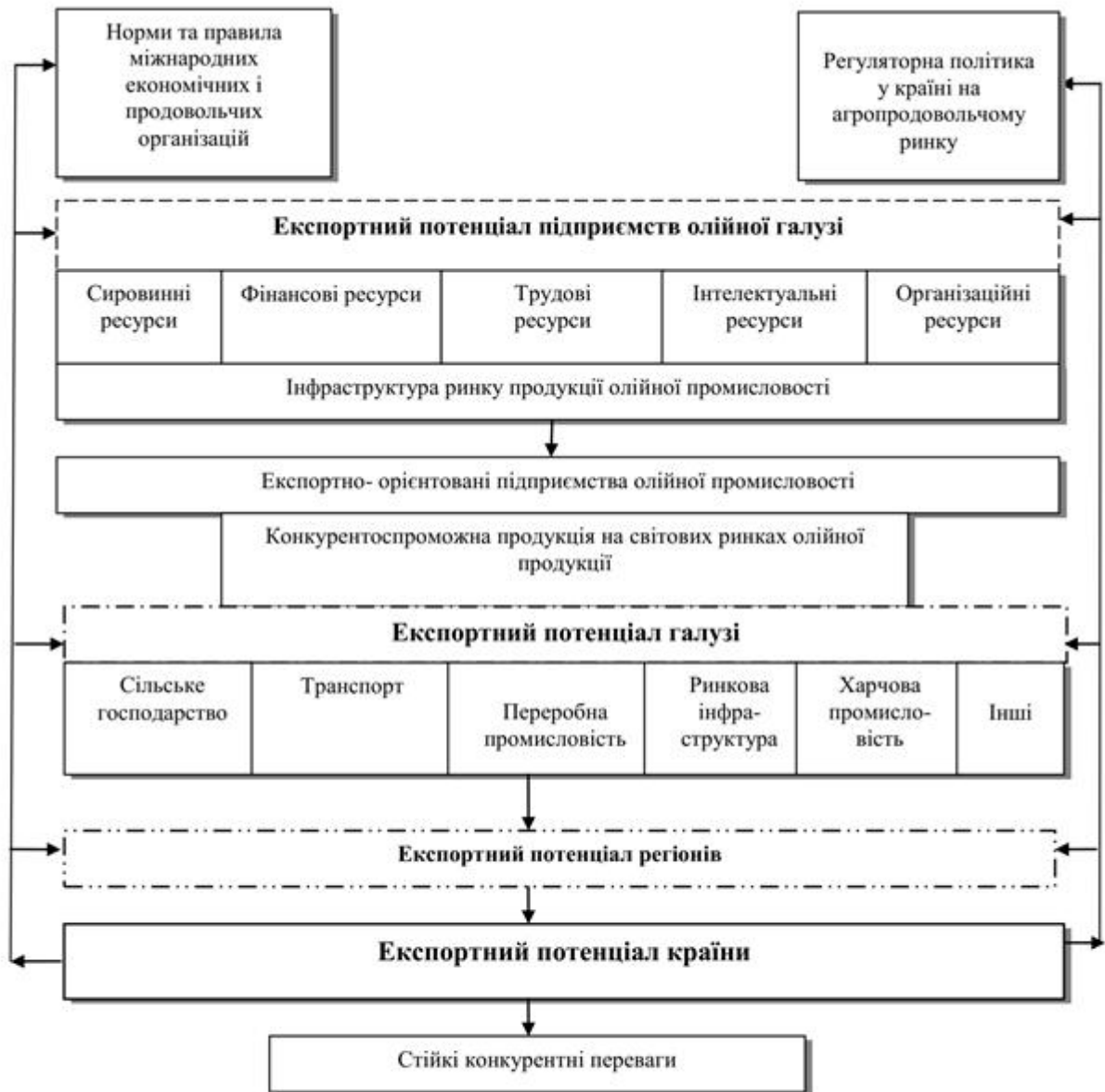

Рис. 1.1. Механізм формування експортного потенціалу українських підприємств олійної промисловості

За: побудовано автором за [12]

Міжнародна економічна інтеграція також впливає на реалізацію експортного потенціалу країн. Рівень експортного потенціалу визначає роль

держави в міжнародній економіці та міжнародному економічному співробітництві. Міністерство економіки України визначило розвиток олійної промисловості у високоефективний та конкурентоспроможний сектор економіки як один із пріоритетів для інтеграції України до ЄС [1; 34, с. 1]. Т. Осташко [60, с. 44] наголошує, що найважливішим завданням є забезпечення життєздатності олійної промисловості та зміцнення її експортного потенціалу.

У посланні Президента України до Уряду [4, с. 419] також підкреслено, що сильна харчова промисловість, яка ефективно використовує експортний потенціал і забезпечує економічну безпеку країни, є ключем до сталого соціально-економічного розвитку.

Вчений Савлук П. Т. [79, с. 34] розглядає експортний потенціал харчової промисловості, частиною якої є олійна промисловість, як сталий розвиток і ефективність конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Оцінка цього потенціалу здійснюється за рівнем економічного потенціалу і конкурентоспроможності окремих підприємств та їхньої продукції. Він також визначає експортний потенціал бізнесу (Е) як комплексну порівняльну характеристику, що відображає ступінь переваги підприємства над конкурентами, базуючись на низці показників, які визначають його потенціал на певний період.

Т. Осташко [60, с. 44] стверджує, що в умовах глобальної інтеграції експортний потенціал харчової промисловості набуває глобального характеру. Тільки ті галузі, які мають високий експортний потенціал, можуть відповідати міжнародним стандартам, успішно продавати свою продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, і отримувати вигоди від міжнародного співробітництва. Експортний потенціал олійної промисловості включає потужності і резерви для виробництва і продажу високоякісних продуктів харчування, що базуються на ресурсному потенціалі, спеціалізації і диверсифікації виробництва, організації та управлінні, технологічних інноваціях. Експортну конкурентоспроможність можна аналізувати,

порівнюючи дані регіональних, внутрішніх і світових ринків.

Коломієць В. В. [41, с. 5] підкреслює, що розвиток експорту має бути пріоритетом зовнішньоекономічної політики країни. Провідна роль експорту у міжнародному поділі праці та економічних відносинах полягає у можливості залучення іноземної валюти, необхідної для закупівлі конкурентоспроможних товарів і послуг, модернізації економіки та проведення структурних реформ. Використання новітніх технологій і обладнання сприяє економічному зростанню, що є основою для формування конкурентної переваги (рис. 1.2). Коломієць зазначає, що олійні підприємства є важливим елементом в дослідженні теоретичних аспектів формування експортного потенціалу агропромислового комплексу (АПК) України.

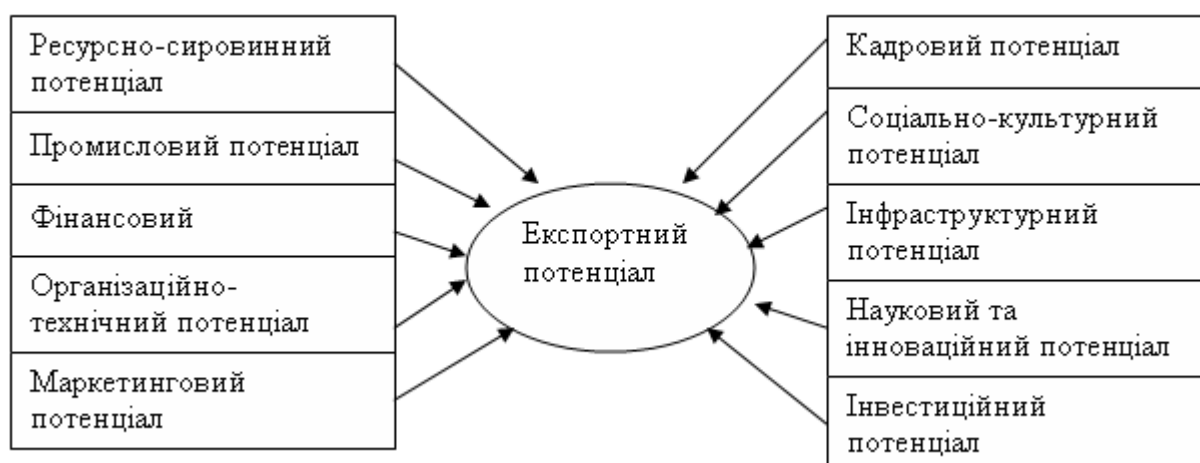

Рис. 1.2. Головні складові експортного потенціалу підприємств олійної промисловості

За: [33]

Отже, сукупний експортний потенціал олійної промисловості складається із суми використаних та невикористаних ресурсів. Виходячи із визначення та класифікації, експортний потенціал олійної промисловості включає матеріально-технічні (зокрема технологічні), природні, організаційні, людські, фінансові та інформаційні ресурси, що доступні для нарощування експорту (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Складові експортного потенціалу підприємств олійної галузі

За: побудовано автором

О. Точилін [98, с. 132-138] зазначає, що існують два основних підходи для визначення критеріїв експортної спроможності олійної промисловості: структурний і функціональний. Структурний підхід базується на оцінці ступеня промислового монополізму, що включає концентрацію бар'єрів для виходу на ринки, виробничі та капітальні підприємства. Функціональний підхід, зі свого боку, акцентує увагу на підприємствах з ефективною організацією виробництва, продажів та фінансовим управлінням, які володіють вищим експортним потенціалом.

Флейчук М. І. [105, с. 535] вивчає фактори, що впливають на експортну спроможність харчової промисловості в умовах європейської інтеграції, розділяючи їх на три групи: макроекономічні, що визначаються загальною ринковою ситуацією в країні; фактори мікрорівня, що залежать від безпосередніх учасників ринку, і фактори зовнішнього середовища, які можуть змінюватися залежно від міжнародних ринкових тенденцій.

Павленко Б. Ю. [66, с. 134] підкреслює важливість агропромислової інтеграції для зміцнення експортного потенціалу олійної промисловості, особливо в умовах Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Агропромислова інтеграція створює ефективні структури на основі співпраці між виробниками, переробними підприємствами, науковими установами і торговими асоціаціями. Найбільш перспективними формами таких структур є кластери і мережі, які забезпечують координацію економічних інтересів

різних суб'єктів ринку.

Таким чином, для посилення експортного потенціалу олійної промисловості необхідна координація зусиль усіх суб'єктів галузі, інтеграція ресурсів, дотримання науково обґрунтованих рівнів витрат та використання ефективних інструментів державного управління, що особливо актуально в умовах економічної кризи та поглиблення європейської інтеграції.

1.3. Досвід розвитку олійної індустрії на конкурентних ринках Європейського Союзу

Споживання соняшникової олії в Європі значно зростає, особливо на високоефективну олію, вироблену з гібридного насіння соняшнику. Попит на цей продукт перевищує пропозицію, що відкриває нові можливості для експортерів з країн, що розвиваються [98].

Україна є лідером у світовому виробництві соняшникової олії, виробляючи 4,4 млн тонн на рік, за нею слідує росія з 4,1 млн тонн. Інші основні виробники включають Аргентину, Туреччину, Францію, Угорщину, Іспанію, Румунію, Болгарію та Китай. Особливо Європа є ключовим регіоном, де зосереджено значні виробничі потужності.

У другій половині 2023 року імпорту соняшникової олії в Європейський Союз зріс на 13%, причому основним постачальником залишилася Україна, яка збільшила свої поставки на 16% у порівнянні з попереднім роком. Європейська комісія прогнозує подальше зростання споживання соняшнику та інших олійних культур у сезоні 2023-2024 років.

Таким чином, зростаючий попит на соняшникову олію в Європі і стабільна експортна позиція України свідчать про перспективи подальшого розвитку експортного потенціалу української олійної промисловості.

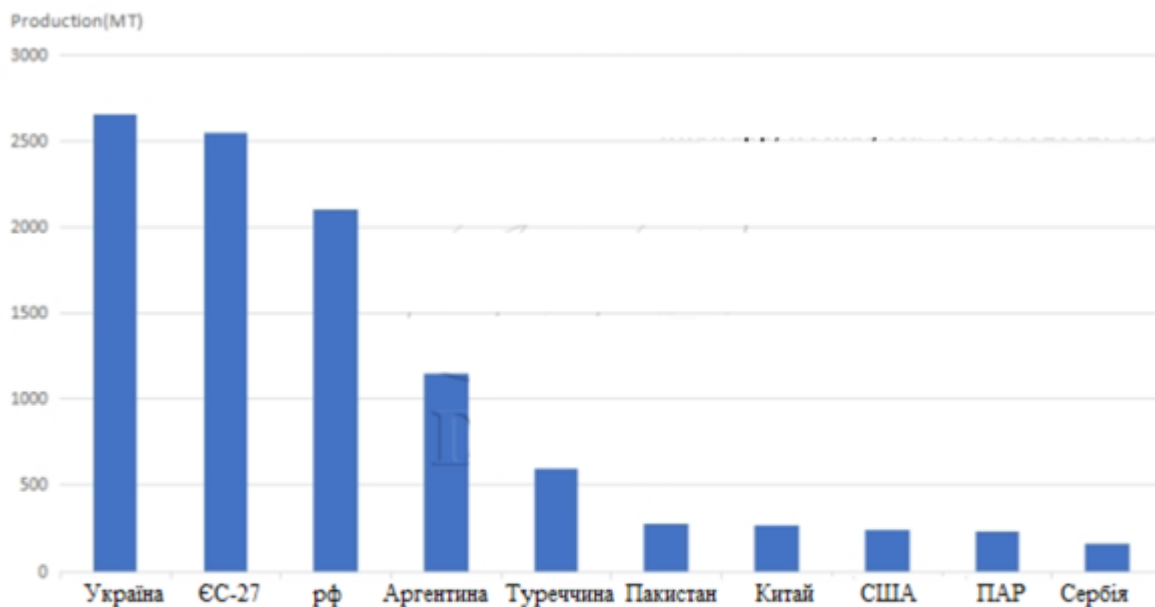

Рис. 1.4. Обсяги виробництва соняшникової олії в світі у 2022 р. (тис. метричних тонн)

За: [97]

Досвід країн зі стабільною ринковою економікою, особливо європейських, свідчить, що малий і середній бізнес у харчовій промисловості має як загальні підходи, так і унікальні особливості у впровадженні заходів державного регулювання. Оцінка цього досвіду допомагає визначити елементи, які можна адаптувати й застосувати в Україні. Основними викликами олійної промисловості в Європі є постійне зростання виробництва олійних культур, забезпечення стабільних внутрішніх поставок і безпека продукції.

Як зазначає Вишневська О. [20, с. 38], ключовим чинником конкурентоспроможності в ЄС, зокрема в олійній промисловості, є система державної підтримки та стимулювання. Хоча європейське законодавство забороняє підтримку, яка заважає вільній конкуренції, існують винятки, коли така підтримка має мінімальний вплив. Наприклад, підтримка слабких регіонів або важливих проєктів, що не порушують торгових умов.

Державна підтримка продовольчого сектора на певному рівні є типовою як для розвинених країн, так і для економік, що трансформуються.

В Україні, як і в багатьох інших країнах, олійна промисловість стикається з труднощами через нестачу ресурсів і вплив ринкових та природних факторів.

У більшості розвинених країн олійна промисловість отримує державні субсидії. Наприклад, у ЄС значна частина бюджету спрямовується на підтримку сільського господарства, зокрема олійної промисловості, яка захищена як цінами на внутрішньому ринку, так і високими митами на імпорт. В Україні вартість багатьох олійних культур вища, ніж у ЄС, незважаючи на нижчі зарплати.

Переважна частина олійних культур в Україні виробляється середніми та великими підприємствами, які отримують державну підтримку та захист через тарифи на імпорт. У ЄС діє одна з найсильніших систем підтримки сільськогосподарських виробників, особливо у виробництві молока та оливкової олії. З 2000-х років Євросоюз бореться з перевиробництвом у продовольчому секторі, а підтримка агропромислового комплексу в ЄС є однією з найбільших у світі.

На відміну від ЄС, в Україні внутрішні ціни на сільгосппродукцію нижчі за світові, через що споживачі отримують субсидії за рахунок виробників. За даними СОТ, більша частка фінансування програм підтримки в ЄС, Бразилії та Канаді зосереджена на «зелених» програмах, тоді як в Україні це співвідношення відрізняється (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Порівняння рівнів підтримки аграрних виробників
в ЄС та Україні у 2021 р.**

Показник	Обсяг підтримки, млн. євро	
	Україна	ЄС
1. Показник підтримки виробників	942,20	94885,00
1.1. Цінова підтримка виробників	-654,50	33826,000
1.2. Бюджетні виплати	1596,70	61059,000
2. Показники підтримки виробників, євро		
2.1. в розрахунку на одиницю вартості виробленої продукції	0,04740	0,31310
2.2. в розрахунку на одного жителя	20,320	189,770

За: [74, с. 142]

Майже 75% сукупної допомоги надається в межах «Жовтої скриньки» допомоги, і лише 25 % припадає на програми «Зеленої скриньки». Лише 5 %

коштів «Зеленої скриньки» спрямовуються безпосередньо фермерам, а решта коштів спрямовуються на послуги загального характеру через державні міністерства і служби (рис. 1.3).

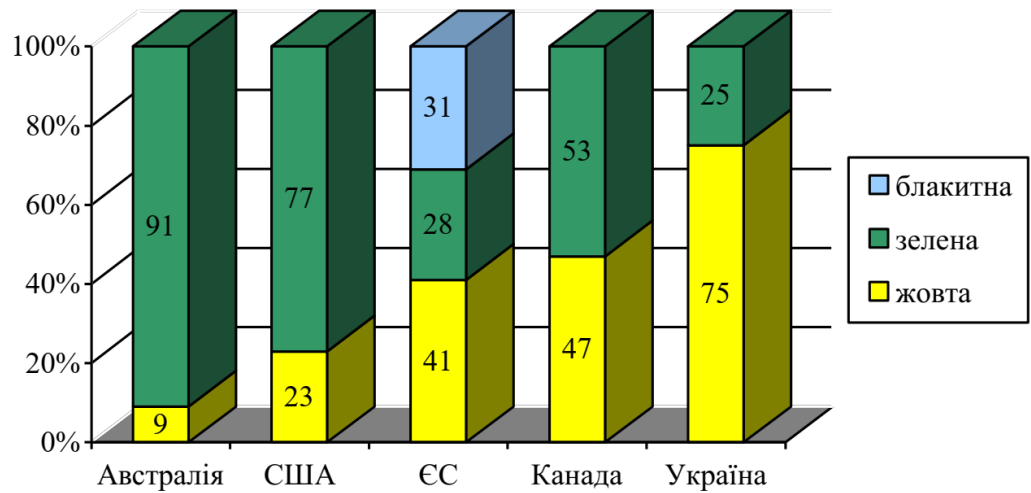

Рис. 1.3. Розподіл бюджетів внутрішньої підтримки АПК за кольоровими «скриньками» COT, у % до загальної суми підтримки

За: [99]

На нашу думку, досвід державної підтримки сектору олійних культур у ЄС заслуговує на особливу увагу. Особливо важливо розглянути питання розвитку малого і середнього бізнесу через призму державної підтримки польської олійної галузі, яка базується переважно на невеликих фермерських господарствах. У Польщі нараховується понад два мільйони малих господарств (площею менше 10 га), що складає 84,7% від загальної кількості агропродовольчих підприємств.

Органічне виробництво олійних культур перебуває на початкових етапах розвитку як в Україні, так і за кордоном. Тому подальше вдосконалення підходів і механізмів державної підтримки цього сектору є важливим напрямком для економічних досліджень. У сучасних умовах економічної нестабільності, особливо під час воєнного стану, тема непрямих податків як ключового елемента економічного розвитку регіонів набуває особливої актуальності. Збільшення ролі непрямих податків на олійні культури на внутрішньому і міжнародному ринках, зокрема через значний

ціновий тиск, є очікуваним, що допоможе поповнювати бюджети на різних рівнях.

Україна, звісно, поки не може конкурувати з країнами ЄС щодо бюджетної підтримки олійної промисловості. Проте це може підвищити інтерес європейських країн до доступу на український ринок. Дослідження свідчать, що ЄС виявляє більше зацікавленості у співпраці з менш розвиненими країнами та структурами всередині європейського ринку, оскільки це сприяє створенню доданої вартості.

Висновки до розділу 1

1. Важливість визначення пріоритетних напрямків і кластерів розвитку олійної промисловості полягає в тому, що це дозволяє сфокусувати ресурси на найбільш перспективних сегментах і підвищити конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Аналіз експортного потенціалу олійної промисловості в кілька етапів дозволяє врахувати як структурні умови ринку (виробництво та споживання олійних культур), так і поточний стан агропродовольчого ринку в Україні. Олійна промисловість функціонує в умовах глобальної конкуренції, і важливо враховувати попит і пропозицію на світовому ринку. Визначення основних структурних умов допоможе ефективніше розподілити ресурси та вплинути на розвиток галузі, орієнтуючись на конкретні сегменти ринку.

2. Методи оцінки конкурентоспроможності компаній в олійній промисловості повинні враховувати численні чинники, такі як витрати на виробництво, рівень доходності, відносні торгові переваги, географічне різноманіття експорту та інші. Вибір найбільш важливих факторів дозволяє використовувати систему оціночних показників для прийняття стратегічних рішень щодо підвищення конкурентоспроможності. Це допомагає визначити рівень ефективності компанії в міжнародній торгівлі, оцінити рентабельність експорту та його географічне поширення. Такий підхід дає змогу вивчати вплив кожного фактора на продуктивність і потенціал для зростання. Крім

того, аналіз зарубіжного досвіду може надати цінні інсайти для вдосконалення управлінських рішень в агропромисловому комплексі.

3. Досвід країн Центральної та Східної Європи показує, що трансформація олійної промисловості відбувається завдяки послідовній державній підтримці. Держава активно впливає на розвиток галузі навіть після приватизації підприємств, надаючи фінансову допомогу та коригуючи ціни для підтримки виробників. У багатьох країнах ЄС прийняті заходи для стимулювання розвитку олійної промисловості, зокрема через субсидії, податкові стимули та регулювання цін. Це сприяє захисту національних виробників і підвищенню їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку. Крім того, особливий акцент робиться на екологічні стандарти та високу якість продукції, що відповідає глобальним тенденціям у розвитку агропродовольчої галузі.

РОЗДІЛ 2 ВІТЧИЗНЯНІ ПІДПРИЄМСТВА В РОЗГЛЯДІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ ОЛІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1. Особливості, тенденції та проблеми розвитку зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств олійної промисловості

Підкомплекс олійних культур України, незважаючи на активне функціонування, стикається з низкою проблем, таких як широкомасштабне виробництво з неефективним використанням сировини та значним навантаженням на земельні ресурси. Економічний потенціал цього сектора не може бути повністю реалізований без ефективного державного регулювання організаційних та економічних умов його функціонування. Наразі трансформація олійної промисловості в Україні відбувається в умовах викликів та можливостей, які створює зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Це вимагає акценту на конкурентоспроможності у світовій економіці та забезпечення національної продовольчої безпеки з урахуванням соціально-економічних пріоритетів, розвитку інноваційних технологій і підтримки сільських територій.

Що стосується зовнішньої торгівлі в олійній промисловості, Україна має значний експортний потенціал, однак він використовується не повністю. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції, включаючи олійні культури, демонструє позитивні тенденції з 2008 року. Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) у 2010 році сприяв збільшенню експорту рослинної продукції в 1,33 рази порівняно з 2011 роком. Хоча під час світової фінансової кризи експорт знизився на 7,7%, спад експорту рослинної олії був меншим, ніж у інших секторах (рис. 2.1).

Військовий конфлікт на Донбасі у 2016 році дещо вплинув на зменшення експорту олійних культур, однак уже в 2017 році українські виробники знову вийшли на міжнародний ринок. У 2021 році експорт олійних культур досяг свого піку, склавши 77,037 млн доларів США. Проте, через повномасштабну війну у 2022 році, експорт цієї продукції скоротився

на 15,5%, що свідчить про серйозні виклики для галузі в умовах війни.

Для подальшого розвитку експортного потенціалу необхідно вдосконалювати системи державної підтримки, підвищувати ефективність виробництва та впроваджувати інноваційні підходи, щоб забезпечити стабільний розвиток галузі й зміцнити її позиції на міжнародному ринку.

Рис. 2.1. Динаміка українського експорту жирів та олії рослинного походження з 2002 по 2022 рр.

У 2016/17 маркетинговому році Україною було експортована 78,9 тис. т насіння соняшнику порівняно з 43,5 тис. т у 2015/16 маркетинговому році [92]. У 2017/18 маркетинговому році на тлі збільшення переробки соняшнику у європейських країнах, очікувалось, що експорт насіння соняшнику зросте до 100 тис. т. Варто зазначити, що останні законопроекти пропонували скасувати експортні тарифи щодо насіння соняшнику, але були відхилені парламентським комітетом.

Незважаючи на скорочення виробництва та експорту, Україна залишається найбільшим експортером соняшникової олії в світі: у 2021/22 році було експортовано 450 млн тонн (у 2020/21 році - 530 млн тонн). Частка України у світовому експорті соняшникової олії у сезоні 2021/22 рр. зростає до більш ніж 40%. Головними імпортерами в світі також є ЄС, Індія та Китай.

Світові ціни на соняшкову олію коливаються часто відповідно до

світових трендів щодо інших продуктів, таких як злаки, соя та пальмова олія. У 2020 р. та у першій половині 2021 р. ціни значно зросли, але з початку 2022 р. ціни стрімко зросли після повномасштабного російського військового вторгнення в Україну (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Коливання світових цін на олію соняшника у 2019-2023 рр.

За: [100]

Висока рентабельність вирощування соняшнику порівняно з іншими олійними культурами та зерновими сприяла тому, що українські фермери збільшили площі під цю культуру майже на 20%. Цей фактор разом із сприятливими погодними умовами привів до рекордного врожаю у 2017 році. За даними Міністерства аграрної політики, врожайність соняшнику становила 13,3 млн тонн (рис. 2.3). Проте аналітичні агентства оцінили реальний урожай в межах 13,5-14,2 млн тонн, оскільки часто посівні площі та врожайність недооцінюються.

У 2021 році Україна збрала ще один рекордний урожай соняшнику — 16,4 млн тонн, що на 300 тисяч тонн більше, ніж попереднього року, згідно з офіційними даними (за неофіційними даними — 16,9 млн тонн). Очікувалося, що в 2021-2022 роках Україна зможе побити попередні рекорди з видобутку

та експорту соняшникової олії, оскільки світовий ринок демонстрував високий попит і ціни на цей продукт.

Однак через повномасштабну російську окупацію та блокаду українських чорноморських портів експорт суттєво постраждав. Більшість заводів з переробки соняшнику були змушені закритися, що змусило експортерів шукати нові логістичні шляхи для постачання продукції на світові ринки.

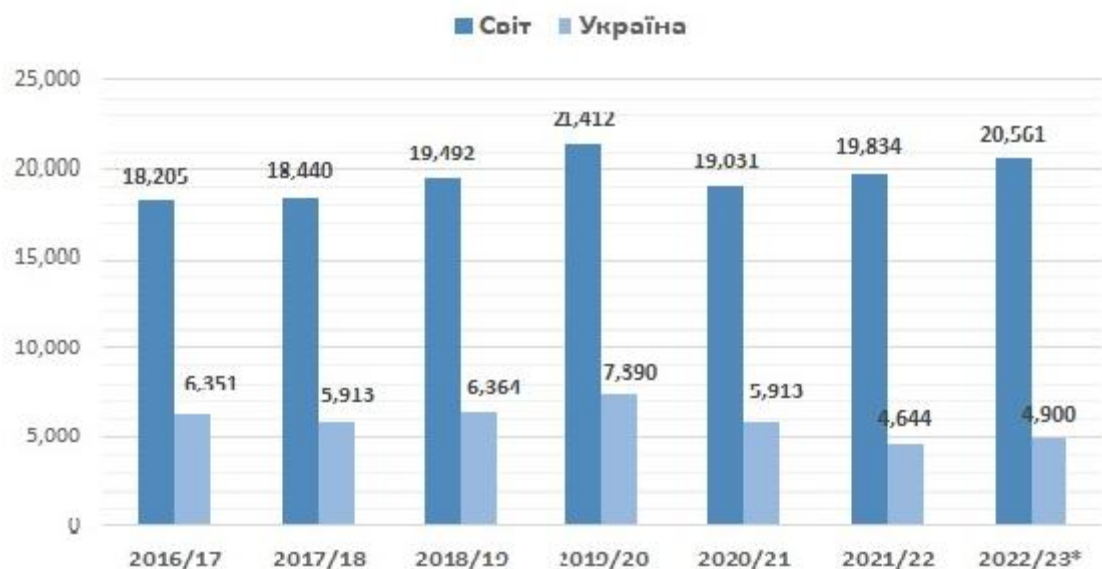

Рис. 2.3. Обсяги виробництва соняшникової олії в Україні у 2016-2023 маркетингових рр.

За: [77]

Україна дійсно володіє значним експортним потенціалом завдяки своєму соняшковому сектору, який є основною сировиною для виробництва соняшникової олії. Майже вся територія країни, за винятком Волинської, Львівської та Рівненської областей, підходить для вирощування цієї культури, а найбільш сприятливі для цього степові райони: АР Крим, Херсонська, Одеська, Запорізька, Миколаївська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська та Кіровоградська області. Соняшнику для належного розвитку і формування олії потрібно багато сонячних днів протягом року, а дощове літо може збільшити вміст крохмалю в насінні, що впливає на якість олії.

В Україні існують різні види соняшникових сортів, серед яких найбільші площі займають гібридні сорти Одеської селекції. Вміст жиру в насінні залежить від сорту: Харківські сорти мають жирність 52-55%, тоді як Одеські та Запорізькі — 50-52%.

Олійну промисловість України можна розділити на три категорії:

Великі виробники рослинних олій: Олійні заводи і переробні підприємства, які забезпечують основне виробництво.

Дрібні виробники: Підприємства, які виробляють олію невеликими партіями для власних потреб або потреб місцевого ринку. Вони переважно орієнтуються на внутрішній попит, де нерафінована соняшникова олія є популярною завдяки своїм корисним властивостям та пряному аромату. Однак останнім часом збільшується частка рафінованої олії на ринку.

Виробники олійних продуктів: Такі як маргаринові і мильні заводи, які використовують олію для виробництва інших продуктів.

Соняшник став однією з найбільш прибуткових культур для українських аграріїв протягом останніх 15 років завдяки своїй стійкості до посухи, що сприяє постійному збільшенню посівних площ. До 2021 року площі посівів досягли 660 тис. гектарів.

Однак через російське вторгнення в 2022 році загальна площа посівів значно скоротилася до 480 тис. гектарів. Це спричинило зниження виробництва і вплинуло на експортні можливості України. Точна статистика змін у посівних площах соняшнику по регіонах у жовтні 2021 року порівняно з 2022 роком наведена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Зміни площ посівів соняшнику у 2021-2022 рр.

Регіон	Площа у 2021 р., тис. гектарів	Площа у 2022 р., тис. гектарів	Зміна, тис. гектарів
Дніпропетровська	608,0	556,0	-52,0
Кіровоградська	608,0	603,0	-5,0
Харківська	582,0	240,0	-342,0
Запорізька	535,0	71,0	-465,0
Миколаївська	518,0	364,0	-154,0
Луганська	442,0	0,0	-442,0
Одеська	416,0	399,0	-17,0
Полтавська	388,0	434,0	46,0
Донецька	358,0	99,0	-259,0
Херсонська	349,0	0,0	-349,0
Інші	1818,0	2059,0	199,0
Всього	6622	4825	-1840

За: [77]

Україна експортує олію соняшника до 90 країн світу. Головним напрямком експорту є Індія, Єгипет та Нідерланди. Значні обсяги соняшникової олії також експортуються до Туреччини, Іспанії й Італії. У період 2015-2017 років внаслідок військової російської агресії проти України частка росії в українському експорті стрімко скорочувалася (рис. 2.4).

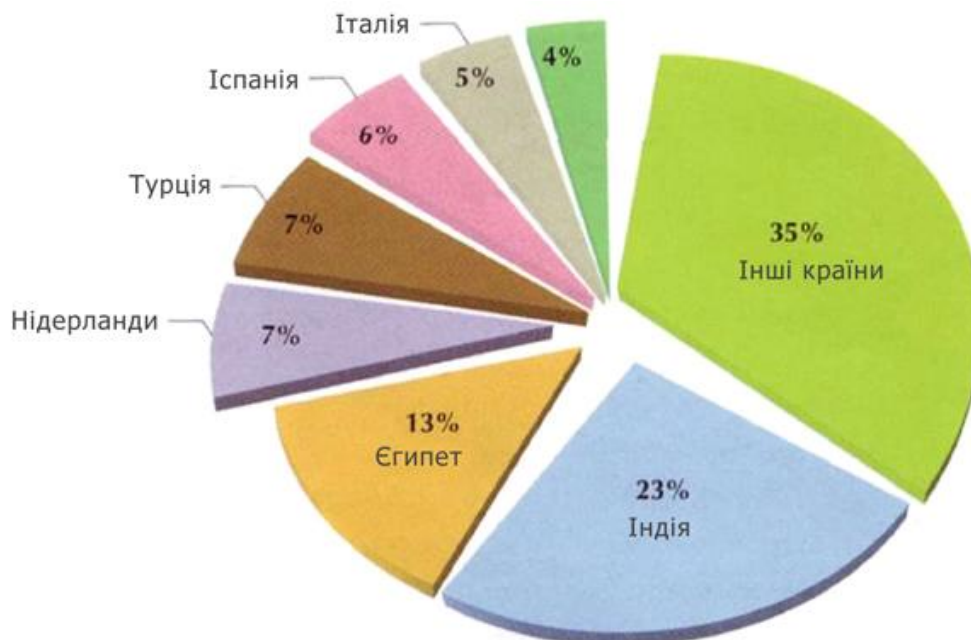

Рис. 2.4. Регіональна структура українського експорту соняшникової олії у довоєнному 2021 р.

За: [77]

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що майбутнє ціноутворення на

соняшникову олію в Україні значною мірою залежатиме від розвитку ситуації на міжнародних ринках. Особливо важливими факторами є масштаби пропозиції інших олійних культур, таких як соя. Якщо, наприклад, у США вирішать збільшити виробництво сої за рахунок скорочення виробництва кукурудзи, або якщо в таких країнах, як Аргентина, США та Бразилія, буде зібрано високий врожай сої, це може призвести до зростання цін на соняшникову олію.

Крім того, якщо світові запаси сої та соєвої олії почнуть скорочуватись, це призведе до подальшого підвищення цін на всі види рослинних олій — пальмову, соєву, ріпакову та соняшникову. У зв'язку з цим перспективи для українських виробників соняшnikової олії виглядають досить позитивно, оскільки попит на цей продукт залишатиметься високим, що сприятиме стабільності цін і розвитку галузі.

2.2. Оцінка існуючих пріоритетів національної промисловості олійної індустрії

Отримане рівняння регресії для аналізу впливу основних факторів на загальні обсяги виробництва олійної промисловості виглядає наступним чином:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \epsilon$$

де:

- Y — загальні обсяги виробництва олійних культур (залежна змінна);
- β_0 — вільний член регресії;
- β_1 — коефіцієнт впливу площі сільськогосподарських угідь, що засіяні соняшником (тис. га);
- β_2 — коефіцієнт впливу середніх цін реалізації продукції олійної галузі (грн/т);

- β_3 — коефіцієнт впливу споживання соняшникової олії на душу населення (кг);
- β_4 — коефіцієнт впливу продажів основних олійних культур сільськогосподарськими підприємствами (тис. т);
- β_5 — коефіцієнт впливу кількості сільськогосподарської техніки (трактори на 1 км² ріллі);
- ϵ — випадкова похибка.

Дане рівняння дозволяє оцінити, як кожен з цих факторів впливає на загальні обсяги виробництва олійних культур в Україні. Кожен коефіцієнт β вказує на силу та напрямок впливу відповідного фактора на залежну змінну.

Ключові висновки з регресійного аналізу:

1. Площа сільськогосподарських угідь, засіяних соняшником, має позитивний вплив на обсяги виробництва. Збільшення посівних площ безпосередньо корелює зі збільшенням обсягів продукції.

2. Середні ціни реалізації продукції мають також позитивний вплив, оскільки зростання цін може стимулювати фермерів до збільшення виробництва.

3. Споживання соняшникової олії на душу населення показує значний вплив на внутрішній ринок, де зростання попиту збільшує загальний обсяг виробництва.

4. Продажі олійних культур сільськогосподарськими підприємствами мають позитивний вплив, що підкреслює важливість каналів реалізації для збільшення обсягів виробництва.

5. Кількість сільськогосподарської техніки на 1 км² ріллі вказує на рівень механізації, що також є важливим фактором підвищення ефективності виробництва.

Таким чином, ці фактори разом пояснюють значну частину змін у загальних обсягах виробництва олійних культур в Україні, що дозволяє краще розуміти динаміку галузі та шляхи її подальшого розвитку.

$$PROD = C(1)+C(2) * CONSUMP + C(3)* MACHINE (-1)+C(4) *P, \quad (2.1)$$

де: *PROD* – валова продукція олійної галузі (тис. грн);

CONSUMP – споживання олії населенням в розрахунку на 1 особу (кг);

MACHINE – сільсько-господарська техніка, тракторів на 100 квадратних км орних земель;

P – середні ціни реалізації підприємств (крім малих) продукції олійної галузі, грн за т.

$$prod = 4.784*consump + 1.227*machine_{t-1} + 0.053*p \quad (2.2)$$

(2.644 *) (2.157 ***) (0.235)

$$R^2 = 0,78$$

$$DW = 1,76$$

З цієї формули робимо висновок, що на загальні обсяги виробництва олійної промисловості впливають два фактори: сільськогосподарська техніка (трактори на 100 квадратних км ріллі) та рівень споживання олії на душу населення. Зростання споживання на 1,0% призведе до збільшення загальних обсягів виробництва олійних культур на 4,70% за ймовірності 99,0%. Збільшення кількості аграрної техніки збільшить загальні обсяги виробництва олійної промисловості на 1,22 % з ймовірністю 95,0%. Однак середні ціни реалізації продукції олійної галузі не впливають на її загальний випуск; значення DW і R^2 знаходяться у прийнятних межах і рівняння є адекватним.

Отримавши підтвердження, що споживання впливає суттєво на загальний випуск олійної промисловості, тоді як середні ціни реалізації олійних культур підприємствами не впливає на нього, дослідимо, чи впливають ціни на олійні культури на рівень споживання. Одержане рівняння регресії має такий вигляд (Додаток В):

$$CONSUMP = C(1) + C(2)*P(-3) + C(3)PROD(-2) + C(4)*RIAL, \quad (2.3)$$

де: *CONSUMP* – рівень споживання олії населенням в розрахунку на одну особу, (кг);

P – середній рівень цін реалізації підприємствами (крім малих) продукції олійної галузі, грн за т;

PROD – валова продукція олійної галузі (тис. грн);

RIAL – обсяги реалізації головних видів олійної продукції підприємствами (без малих) за усіма напрямками реалізації (тис. т).

$$\begin{aligned} consump = 0,059 p + 0,205 prod - 0,147 rial \\ (2.312 **) \quad (2.317 **) \quad (- 1.482) \end{aligned} \quad (2.4)$$

$$R^2 = 0,97$$

$$DW = 2,3$$

Для аналізу рівня конкурентоспроможності українських експортерів соняшникової олії використовується методика порівняльних переваг, розроблена Департаментом аналізу ринків Центру міжнародної торгівлі (ЮНКТАД / СОТ). Ця методика дозволяє визначити ступінь конкурентоспроможності товарів на міжнародних ринках, враховуючи як експортний потенціал, так і продуктивність виробників. Формула для розрахунку індексу порівняльних переваг виглядає наступним чином:

$$RCA = \left(\frac{X_i / X_t}{M_i / M_t} \right) RCA = (Mi/MtXi/Xt)$$

де:

- *RCA* — індекс порівняльних переваг;
- *X_i* — експорт певного товару (у цьому випадку — соняшникова олія) з України;
- *X_t* — загальний експорт України;
- *M_i* — імпорт цього ж товару іншими країнами світу;

- $M_t M_t$ — загальний світовий імпорт.

Індекс порівняльних переваг (RCA) показує, наскільки сильними є позиції конкретного товару на міжнародному ринку. Якщо значення $RCA > 1$, це означає, що країна має порівняльні переваги у виробництві та експорті цього товару, тобто його частка у зовнішній торгівлі країни перевищує світову частку. Якщо $RCA < 1$, країна не має порівняльних переваг у виробництві цього товару.

Практичне застосування методики

В Україні соняшникова олія є важливим експортним товаром. На основі формули можна оцінити конкурентоспроможність української олії на світовому ринку. Якщо значення RCA для соняшникової олії України є більшим за 1, це свідчить про те, що Україна має порівняльні переваги у виробництві та експорті цього продукту.

Використання результатів

Оцінка конкурентоспроможності за допомогою індексу RCA дозволить:

- визначити сильні та слабкі сторони вітчизняних експортерів соняшникової олії;
- адаптувати національну стратегію розвитку олійної галузі;
- прийняти ефективні рішення для покращення ринкових позицій України на міжнародному рівні.

Таким чином, застосування методики порівняльних переваг допомагає комплексно оцінити можливості українських виробників та експортерів олійних культур, зокрема, соняшникової олії, на глобальних ринках, а також сприяє прийняттю обґрунтованих стратегічних рішень на рівні державної політики.

$$RCA^t = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} \times \left[(X_{ij}^t - M_{ij}^t) - (X_j^t - M_j^t) \times \frac{(X_{ij}^t + M_{ij}^t)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (2.1)$$

де X_{ijt} – експорт продукції сектору (j) країни (i) до групи інших країн, взятих для аналізу; M_{ijt} – імпорт продукції сектору (j) країни (i) з групи інших країн, взятих для аналізу; X_{jt} – загальний експорт товарів країни (i) до групи інших країн, узятих для аналізу; M_{jt} – загальний імпорт країни (i) з групи інших країн, узятих для аналізу.

Дотримуючись даної методики, була проаналізована порівняльна перевага України у зовнішній торгівлі соняшниковою олією із рештою країн світу за довоєнний 2021 рік. У результаті розрахунків порівняльна перевага України у зовнішній торгівлі соняшниковою олією розподілена таким чином (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Виявлені порівняльні конкурентні переваги у зовнішній торгівлі України соняшниковою олією у 2021 р.

Ранг	Країна	Вартість товару, тис. дол. США		RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
		експорт (за умовами поставки ФОБ)	імпорт (за умовами поставки СІФ)	
	ВСЬОГО	3704942,200	838,200	
1	Азія	2331945,100	10,800	0,27885741900
2	Індія	1150339,200	-	0,14042391100
3	Європа	1074244,500	77,200	0,08950158200
4	Китай	476603,600	-	0,05817983200
5	Іспанія	271790,600	-	0,03317795600
6	Італія	235904,000	-	0,02879720800
7	Нідерланди	312713,900	22,800	0,02589329100
8	Іран, Ісламська Республіка	211292,800	-	0,02579288400
9	Африка	237055,300	25,500	0,01519815500
10	Франція	116551,900	4,400	0,01187260100
11	Малайзія	90712,800	-	0,01107347300
12	Туреччина	114493,300	10,800	0,0081692200
13	ОАЕ	66566,300	-	0,00812586300
14	Великобританія	54821,000	-	0,00669209300
15	Алжир	53094,500	-	0,00648133600
16	Саудівська Аравія	52310,700	-	0,00638565300
17	Ліван	44903,900	-	0,005481500
18	Оман	31344,400	-	0,00382626300
19	Білорусь	28433,200	-	0,00347089300
20	Судан	24534,800	-	0,00299500200
21	Йорданія	20973,000	-	0,00256021300
22	Марокко	19654,700	-	0,00239928900
23	Америка	18056,700	0,100	0,00214911100
24	Польща	15386,900	-	0,00187831100
25	Непал	11828,400	-	0,00144391900

За: розраховано автором

Найвищі порівняльні переваги у торгівлі соняшниковою олією (значення індексу RCA дорівнює 1 і більше) Україна має у Азійському регіоні і, зокрема, на таких ринках, як Індія, Китай, а також європейські країни – Нідерланди, Іспанія, Італія, а також Іран і країни Африки (рис. 2.5).

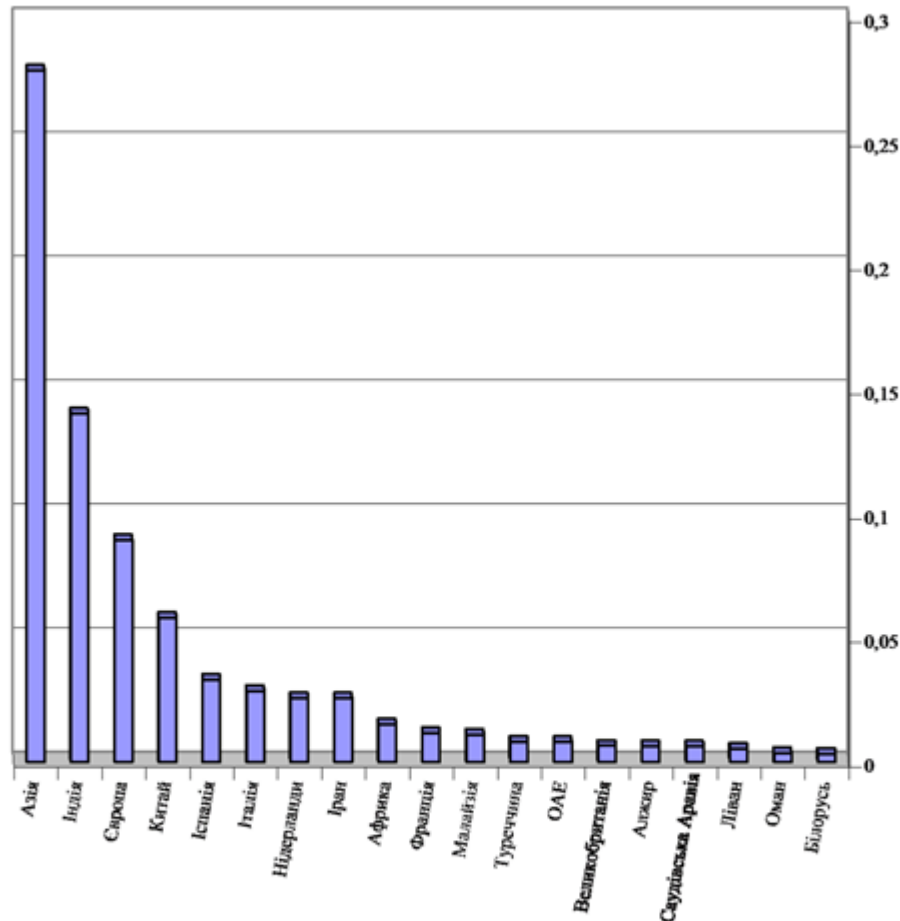

Рис. 2.5. Ранжування товарних груп відповідно до індексів виявлених порівняльних переваг (RCA) у торгівлі України соняшниковою олією у 2021 р.

За: розраховано автором

Отже, аналізуючи причини низької конкурентоспроможності олійної галузі, зазвичай вказують на військовий стан, економічну кризу в країні, цінову нерівновагу, розрив виробничих, економічних і технологічних зв'язків, брак фінансів, слабкий контроль над підприємствами та недостатнє втручання держави. Однак, при детальнішому розгляді стає зрозуміло, що є й глибші чинники (окрім повномасштабної війни). Основними причинами падіння конкурентоспроможності, на нашу думку, є численні інституційні недоліки державних органів і високий рівень корупції. Ці проблеми

спричиняють різке зниження обсягів вітчизняного виробництва та попиту на українську олійну продукцію.

2.3. Розгляд зовнішніх чинників впливу на експортний потенціал національної олійної промисловості

З початку 2016 року зона преференційної торгівлі для України була замінена на Зону вільної торгівлі (ЗВТ), де тарифні ставки поступово знижуються до нуля протягом наступних 10 років. З 2017 року також передбачено поступове збільшення тарифних квот. Очікується, що експорт деяких товарів та продуктів харчування до ЄС збільшиться на 18-20% порівняно з попередньою лібералізацією. У перший рік дії Угоди про вільну торгівлю додаткових стимулів для експорту олійних культур не було, оскільки вони обкладалися тими ж тарифами, що і в рамках преференційної торгівлі. Однак Україна поступово знижувала тарифи: у 2021 році середня ставка імпортного мита на європейські продукти харчування зменшилася з 8,6% до 5,6% [64].

Для виробників олійних культур квоти на імпорт не встановлені, проте існують вимоги щодо дотримання санітарних, фітосанітарних стандартів і продовольчої безпеки на європейському ринку. Приєднання України до Всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС та Світової організації торгівлі (СОТ) підкреслило важливість вивчення впливу зовнішніх чинників на експортний потенціал олійної промисловості. Хоча досвід України як повноправного учасника ЗВТ і СОТ був недовгим, він істотно вплинув на обсяги зовнішньої торгівлі продовольством, що сприяло збільшенню профіциту в аграрному секторі. Однак на внутрішньому ринку збільшення імпорту стало негативною тенденцією, що не вважається великим успіхом для України.

Зростання експорту олійних культур до ЄС було зумовлене введенням торговельних преференцій для українських компаній наприкінці 2014 року. Ці преференції дали можливість ЄС односторонньо застосовувати положення глибокої та всеосяжної ЗВТ, що включало скасування або зниження

імпортних мит та надання тарифних квот. Цей режим підтримував українських експортерів, зокрема в умовах економічної та політичної кризи. Проте, разом із цим, Україна втратила значну частку зовнішнього ринку, що призвело до падіння внутрішніх тарифів на сільськогосподарські та продовольчі товари до нуля, а економіка країни скоротилася до 83,4% від попереднього рівня ВВП. Середня тарифна ставка на продукти харчування знизилася з 22% до 0,5%, а на 15,9% товарів були введені тарифні квоти.

Для розробки та впровадження стратегії зміцнення експортного потенціалу олійної промисловості України в умовах конкуренції, необхідно враховувати вплив макроекономічних чинників на національному та міжнародному рівнях. Ці чинники, хоч і змінювані, впливають на всіх учасників ринку, тому комерційні організації повинні аналізувати їхній вплив і адаптувати свою діяльність відповідно. Доцільно застосовувати спеціалізовані методи для дослідження впливу цих факторів, такі як SWOT-аналіз або PEST-аналіз. Оцінка основних макроекономічних чинників дозволяє прогнозувати можливі дії підприємств у секторі олійних культур з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

До ключових макроекономічних факторів, що впливають на продуктивність олійної промисловості, належать політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники [21; 22; 24; 54; 79; 98]. Для аналізу їх впливу на конкурентоспроможність олійної галузі ми використали метод PEST-аналізу, який охоплює політичні, економічні, соціальні та технологічні аспекти. Цей метод, представлений у вигляді оціночного тесту з використанням матриці секторів (табл. 2.3), допомагає визначити ключові фактори, що впливають на агропродовольчий сектор та економіку загалом. Зокрема, найбільший вплив на підприємства сільськогосподарської продукції в Україні мають політичні, правові та технологічні чинники.

Таблиця 2.3

Фактори макросередовища, що впливають на формування експортного потенціалу олійної промисловості України

Соціально-культурні фактори	Технологічні та природні фактори
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розшарування суспільства. 2. Споживчі традиції, культурні цінності, уподобання та звичаї. 3. Недостатній рівень захисту соціальних та економічних інтересів населення. 4. Демографічна криза. 5. Підвищення добробуту населення. 6. Рівень життя низький. 7. Розвивайте духовність і моральність населення. 8. Позитивна соціальна атмосфера. 9. Підвищення авторитету харчової промисловості. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Техніко-технічні умови матеріально-технічної бази олійної промисловості. 2. Вартість впровадження передових технологій. 3. Інноваційне оновлення харчової промисловості. 4. Високі темпи технологічного розвитку. 5. Залежність продуктивності харчової промисловості від природно-кліматичних умов. 6. Старіння технічного обладнання. 7. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку підприємств олійної промисловості. 8. Розвиток енергозберігаючих технологій.
Політичні, правові і законодавчі фактори	Економічні та конкурентні фактори
<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність українського законодавства та програм розвитку харчової промисловості. 2. Юридичний супровід діяльності окремих підприємств громадського харчування. 3. Співпраця з міжнародними організаціями. 4. Нерівні умови оподаткування, нерівномірний розподіл державних субсидій. 5. Політична та фінансова нестабільність в Україні. 6. Посилення діяльності Міністерства аграрної політики. 7. Надання позик на компенсацію відсотків з державного бюджету. 8. Кризові явища у світовій та українській економіці. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високі процентні ставки ускладнюють отримання фінансування. 2. Інвестиції в розвиток харчової промисловості. 3. Низька рентабельність виробництва. 4. Зростання цін на енергоносії. 5. Горизонтальна інтеграція підприємств харчової промисловості. 6. Високий рівень безробіття. 7. Висока інфляція. 8. Зростання обмінного курсу. 9. Позитивна динаміка ВВП і зростання. 10. Збільшення матеріальних витрат. 11. Високий імпорт продуктів харчування. 12. Ефективний попит і зростання витрат домашніх господарств. 13. Сприятливе конкурентне середовище. 14. Зростання заробітної плати і доходів населення. 15. Зростання цін на товари та послуги.

За: побудовано автором

На конкурентоспроможність української олійної промисловості впливають різні форми зовнішньоекономічної діяльності, такі як співпраця з міжнародними організаціями, залучення іноземних інвестицій і кредитів, отримання міжнародної технічної допомоги, а також вступ України до Зони вільної торгівлі (ЗВТ) та Світової організації торгівлі (СОТ). Вступ до СОТ суттєво вплинув на розвиток вітчизняної олійної промисловості. Україна активно співпрацює із СОТ та бере участь у діяльності таких організацій, як Центральноєвропейська ініціатива, Організація Чорноморського економічного співробітництва, Міжнародний епідеміологічний секретаріат, Міжнародна конвенція про захист рослин, що також стосується олійної галузі.

Членство України у Продовольчій та сільськогосподарській організації ООН (ФАО) надає ряд важливих переваг для олійної промисловості:

- Спільні передінвестиційні дослідження з ФАО;
- Доступ до інформаційної мережі ФАО;
- Фінансування міжнародними організаціями для реалізації пріоритетних проектів у галузі;
- Впровадження систем моніторингу;
- Можливість брати участь у розробці міжнародних стандартів;
- Доступ до технічної допомоги ФАО;
- Впровадження та дотримання міжнародних стандартів якості та безпеки олійних культур.

Завдяки співпраці з Європейською економічною організацією, Україна отримала доступ до супутникової системи MARS, яка дозволяє прогнозувати врожайність сільськогосподарських культур, аналізувати кліматичні умови та інші перспективні чинники. Важливим фактором підвищення експортного потенціалу олійної промисловості є залучення прямих іноземних інвестицій (рис. 2.6), що сприяє розвитку галузі та посиленню її позицій на міжнародному ринку.

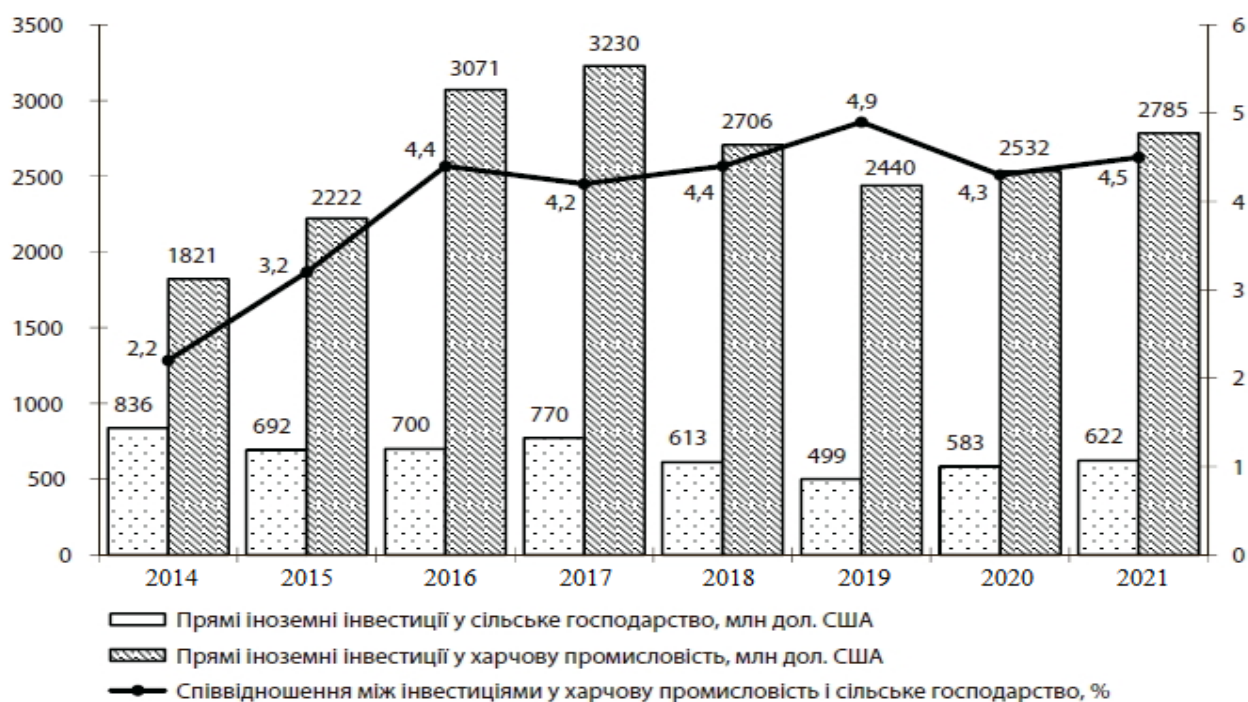

Рис. 2.6. Залучення прямих іноземних інвестицій в олійну промисловість України у 2014-2021 рр.

Побудовано за: [50]

У передвоєнному 2021 році частка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в сільськогосподарське виробництво України становила 9,5%, з яких 6,3% припадало на харчову промисловість і 3,2% – на агропродовольчий сектор. Найбільшими іноземними інвесторами в агропромисловий комплекс (АПК) України були Кіпр (28,7%), Віргінські острови (14,5%) та Німеччина (13,4%), що разом забезпечили майже 60% ПІІ в агропродовольчий сектор. Основна частина цих інвестицій надходила з внутрішніх джерел. У процесі трансферу ПІІ в Україну відбувалася передача нових технологій, методів організації, управління та досвіду, що сприяло ефективнішому використанню ресурсів, розширенню виробничих потужностей та розвитку інноваційного потенціалу національної економіки.

Розрахований індекс Гіршмана, який є коефіцієнтом концентрації товарного експорту, демонструє, наскільки диверсифікованим є експорт товарів і вказує на чутливість економіки до змін на зовнішніх ринках. Експерти стверджують, що надмірна концентрація експорту може негативно вплинути на економічне зростання та загальні обсяги зовнішньої торгівлі, роблячи країну більш вразливою до зовнішніх шоків. Показники диверсифікації експорту відображають рівень відхилення структури національного експорту від світової та характеризують стійкість економіки до зовнішніх впливів. Також, індекси концентрації та диверсифікації імпорту вказують на ефективність імпортової політики країни і її здатність реагувати на зовнішні зміни.

Індекс Гіршмана варіюється від 0 до 1, де значення «1» вказує на максимальний рівень концентрації експорту (коли експорт складається з одного товару або товарної групи). У період 2017-2021 років значення індексу концентрації експорту в торгівлі олійною продукцією з Євросоюзом неухильно зростало. Наприклад, у 2021 році індекс для олійної галузі становив 0,26720, а вже у 2019 році – 0,32220, що свідчить про помірний рівень концентрації українського експорту цієї товарної групи (табл. 2.4).

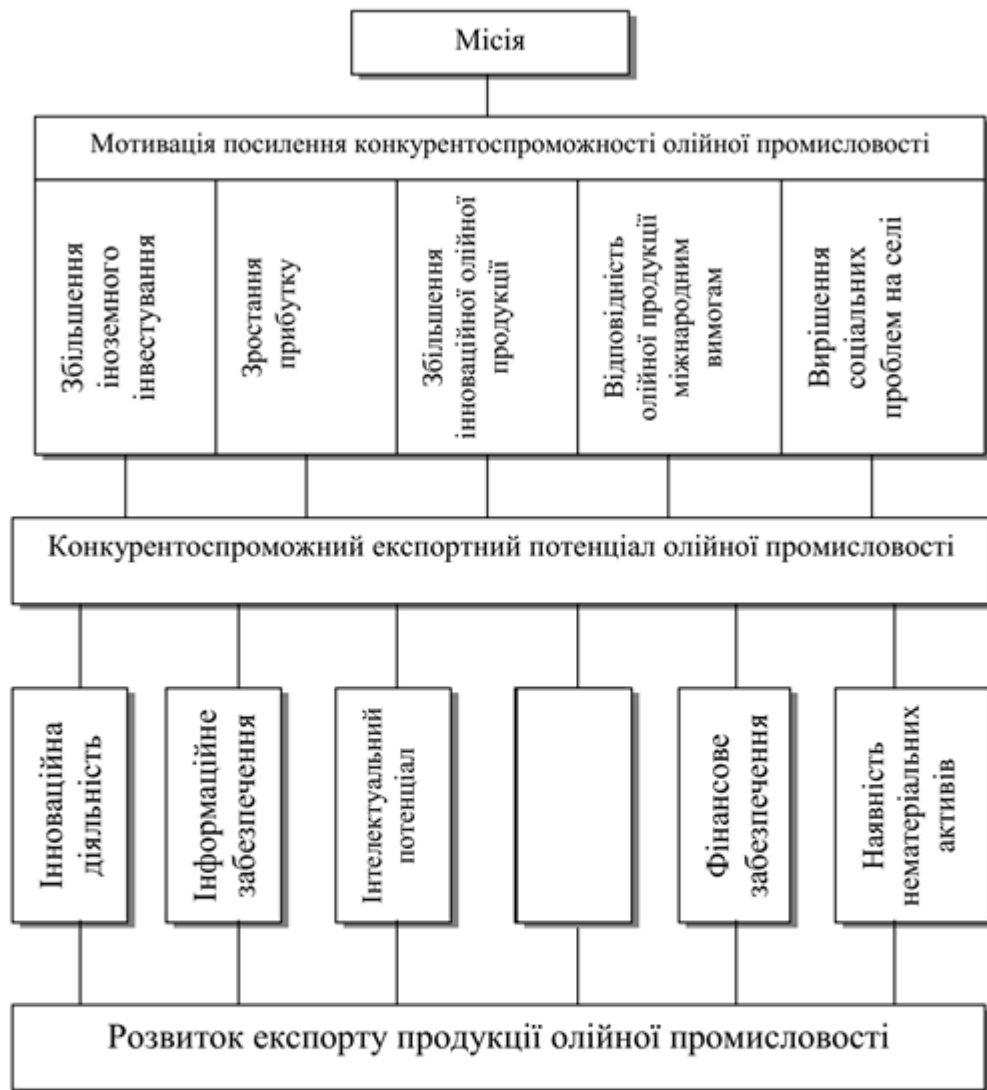

Рис. 3.1. Елементи моделі розвитку конкурентоспроможної олійної галузі України та її експортного потенціалу

За: побудовано автором

Отже, попри щорічне зростання імпорту продовольства, його обсяги все ще становлять майже половину обсягу експорту. Завдяки приєднанню України до Світової організації торгівлі (СОТ) та Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС, вітчизняні виробники отримали можливість виходу на стабільний та конкурентний ринок, зокрема європейський ринок соняшникової олії. Це відкриває нові експортні перспективи та активізує зовнішньоекономічну

діяльність у агропродовольчому секторі.

Для подолання негативного впливу, який спричинив вступ Китаю до СОТ, на конкурентоспроможність українських олійних підприємств, важливо постійно контролювати зовнішньоторговельні показники харчової промисловості. Такий моніторинг повинен проводитися регулярно на рівні сектору харчової промисловості та регіонів, щоб своєчасно виявляти проблеми й підприємства, що спричиняють дисбаланс та підривають конкурентоспроможність українських виробників продуктів харчування.

Вступ до СОТ і ЗВТ також сприяє пришвидшенню та покращенню реалізації пріоритетів аграрної та продовольчої політики України, що позитивно впливає на розвиток галузі та інтеграцію на світові ринки.

Висновки до розділу 2

1. Основними проблемами, що обмежують вихід українських експортерів олійних культур на міжнародні ринки, є недостатньо розвинена інфраструктура та інституційна підтримка, низькі стандарти якості вітчизняної продукції та посилення конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Під час вдосконалення зовнішньоекономічної стратегії розвитку олійної промисловості України та її інтеграції у світову економіку були проведені дослідження, спрямовані на виявлення регіональних відмінностей у потребах агропродовольчих товарів та рівня міжнародного співробітництва в сфері маркетингу олійних культур. Це включає аналіз регіональної диференціації зовнішньоекономічних зв'язків та потреб в агропродовольчій продукції на світових ринках.

2. Конкурентні позиції української олійної промисловості значною мірою визначаються ціновою політикою. Експортні ціни на основні види української сільськогосподарської продукції значно нижчі від світових, проте ціна на українську соняшникову олію є однією з найближчих до світової, становлячи 95,4% від неї. Основними негативними факторами, що впливають на рівень експортних цін, є непрозора діяльність комерційних організацій, які

займаються експортом і оптовою торгівлею продовольством, а також порушення міжнародних стандартів. Додатково, занижені ціни на закупівлю сільськогосподарської продукції у виробників також призводять до падіння експортних цін.

3. Зовнішнє середовище відіграє значну роль у формуванні експортного потенціалу української олійної промисловості. Найбільший вплив мають членство України в СОТ та ЗВТ, співпраця з міжнародними організаціями і залучення іноземних інвестицій. Участь у багатосторонній системі регулювання торгівлі, як показує аналіз, мала найбільший довгостроковий вплив, хоча наразі співпраця носить здебільшого декларативний характер. Це є важливою умовою для подальшого поглиблення європейської інтеграції. Вітчизняна олійна промисловість повинна критично оцінювати всі наслідки вступу до СОТ та ЗВТ, зокрема з огляду на вплив ринкових регуляторів. У сучасних умовах важливим завданням є підвищення ефективності внутрішнього регулювання галузі.

РОЗДІЛ 3 КОНКУРЕНТНІ ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Можливості та переваги розвитку олійної індустрії України

Як зазначалося в попередньому розділі, функціональний механізм зовнішньоекономічної діяльності олійного комплексу України полягає в активізації експорту, підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності та впровадженні спеціальних економічних, організаційних, правових і соціальних механізмів для її підтримки. Структура світової економіки та українських підприємств олійної промисловості функціонує на макро- та мікрорівнях, забезпечуючи їхню взаємодію та інтеграцію у світові ринки. Науковий та інноваційний потенціал цієї галузі в Україні на сьогодні використовується лише частково, що підкреслює необхідність впровадження нових підходів до виробництва та управління ресурсами.

З метою відновлення та розвитку конкурентоспроможності української олійної промисловості важливо реалізувати стратегії, які включають модернізацію технологій, оптимізацію управлінських процесів та покращення інфраструктури. Модель стратегічного розвитку конкурентоспроможної олійної галузі відображена на рис. 3.1.

В сучасних умовах ключовим завданням є активізація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) українських підприємств олійної промисловості, особливо тих, які орієнтовані на експорт. Це безпосередньо впливає на економічне зростання, стабільність платіжного балансу та добробут населення. В умовах повномасштабної війни, змін міжнародних економічних відносин та трансформації глобальної агропродовольчої системи значення розвитку експорту олійних культур для України постійно зростає, що робить цей напрям критично важливим для стійкості та конкурентоспроможності національної економіки.

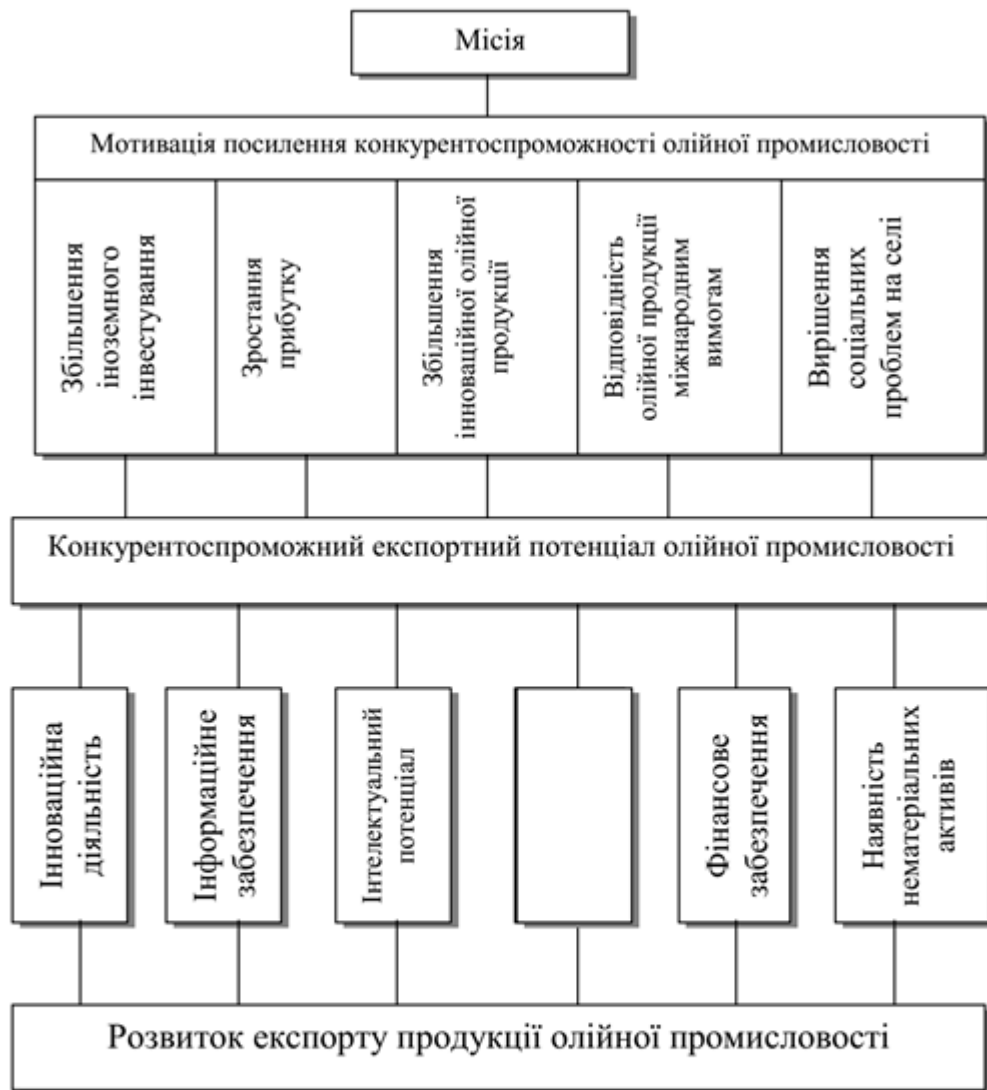

Рис. 3.1. Елементи моделі розвитку конкурентоспроможної олійної галузі України та її експортного потенціалу

За: побудовано автором

Провідні вчені України [79; 109; 110; 113] визначили основні цілі розвитку олійної промисловості на середньострокову та довгострокову перспективу, зокрема впровадження технологічних інновацій та залучення власних і іноземних інвестицій в основні фонди. Це підвищить конкурентоспроможність продукції, сприятиме ефективнішому виробництву та покращенню якості життя населення.

Основними пріоритетами розвитку конкурентоспроможної олійної

промисловості в Україні є:

- розвиток зовнішньоекономічної інфраструктури;
- підвищення мотивації до праці через підвищення професійної кваліфікації шляхом продовження освіти;
- активізація транскордонного співробітництва;
- розробка інтегрованих процесів для підприємств олійної галузі;
- підвищення якості продукції відповідно до вимог СОТ та ЄС для підвищення конкурентоспроможності;
- працевлаштування кваліфікованих фахівців у управлінській ієрархії олійної промисловості та випускників аграрних і економічних навчальних закладів;
- розширення впровадження інновацій у виробництво олійних культур;
- збільшення виробництва для забезпечення продовольчої безпеки України;
- ефективне використання коштів національного і місцевих бюджетів;
- підвищення ефективності виробництва олійних культур;
- впровадження енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій;
- створення інформаційно-аналітичних систем для моніторингу ринків, цін та ресурсних потоків;
- удосконалення практики для здобувачів аграрних і економічних спеціальностей.

Ключовим завданням стратегії розвитку олійної промисловості є відновлення виробничого та ресурсного потенціалу. Необхідно накопичувати власні фінансові ресурси для інвестицій та інновацій, що є критичним для розвитку галузі. З урахуванням поточного стану олійної промисловості та ролі держави, у майбутньому необхідно вирішити такі завдання:

- розробка регіональних програм підтримки виробників олійних

культур із виділенням безповоротних коштів;

- модернізація машинного парку та оренда сучасного обладнання;
- державна фінансова підтримка через програми, субсидії тощо;
- створення умов для інтеграції професіоналів і робітників у галузь;
- залучення інвестицій від вітчизняних і зарубіжних інвесторів;
- встановлення мінімальних процентних ставок на позики, оскільки агровиробництво є сезонним;
- встановлення квот і фіксованих цін на олійні культури для задоволення внутрішніх потреб.

Стратегія розвитку олійної промисловості повинна базуватися на середньо- та довгострокових планах, які складаються з кількох етапів. У кожному регіоні України розвиток конкурентоспроможної олійної промисловості має відповідати суспільним інтересам [79; 80]. На першому етапі необхідно збалансувати загальний попит на кінцевий продукт у регіоні, що залежить від кількості потенційних споживачів і фізіологічних норм споживання, із темпами розвитку олійної промисловості. Споживчі норми олії можуть суттєво варіюватися, від базового споживчого кошика до науково обґрунтованих норм здорового харчування. Критерієм оптимального попиту є повне задоволення потреб населення, що оцінюється за енергетичною цінністю раціону, споживанням основних продуктів, а також вмістом поживних речовин.

Другий етап передбачає відновлення виробничого і ресурсного потенціалу олійної промисловості, покращення ефективності використання наявних капітальних і трудових ресурсів. Дослідження показують, що різні регіони мають різний рівень використання ресурсного потенціалу. Для компенсації зростання попиту існує багато варіантів співвідношення витрат і результатів, а потреба в ресурсах залежить від обсягу кінцевого продукту та ефективності виробництва.

На третьому етапі реалізується оновлення конкурентоспроможності

олійної промисловості [17]. Це включає оцінку можливості задоволення потреб у ресурсах через ринок, враховуючи потенціал розвитку. Важливо підвищити ефективність використання ринкового механізму для розподілу обмежених ресурсів.

Четвертий етап – оптимізація програмних рішень шляхом аналізу варіантів розробки форм і моделей управління, а також наукових і практичних досягнень. Одним із основних завдань є забезпечення комп'ютерною технікою та створення інформаційно-аналітичної системи для моніторингу ринку і цін, а також ефективного пошуку партнерів. Основною метою є вирішення проблем продовольчого забезпечення та безпеки харчових продуктів.

На завершальному етапі потрібно розробити програми розвитку з конкретними параметрами для господарств регіонів і олійної промисловості. Вважаємо, що критерії ефективності та межі державного впливу на розвиток олійної промисловості в Україні мають бути визначені на законодавчому рівні через прийняття закону "Про державне регулювання розвитку харчової промисловості України". Важливо також врахувати потенціал розвитку олійного сектору, його сильні і слабкі сторони, а також обласні особливості. Рішення цих проблем повинні бути комплексними, системними, базуватися на принципах економічної безпеки та враховувати соціальні аспекти на регіональному рівні, зокрема у секторі приватних домогосподарств.

3.2. Засоби підвищення конкурентоспроможності українських підприємств олійної індустрії на глобальному ринку

Олійна промисловість України є одним із секторів агропромислового комплексу з високими річними темпами зростання та динамічним розвитком. Це пов'язано зі сприятливою зовнішньоекономічною ситуацією на міжнародному ринку соняшникової олії та високим попитом на інші види рослинних олій, які використовуються в харчовій, технологічній та біоенергетичній галузях. Ринок олії став найбільш вразливим до глобалізації

серед агропродовольчих ринків України. Згідно з даними Міністерства сільського господарства США (USDA), в 2021-22 маркетинговому році було експортовано 340 мільйонів тонн із 37,94 мільйона тонн української соняшникової олії [92].

Конкурентоспроможність вітчизняної олійної галузі залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів. Їхнє поєднання сприяє позитивній динаміці виробництва, зайнятості та доходів, а також зміцнює позиції української харчової промисловості на світовому ринку. Важливо визначити низку внутрішніх і зовнішніх факторів конкурентоспроможності, зокрема якість продукції, безпеку споживачів та ціноутворення. Впровадження заходів для зміцнення конкурентоспроможності олійних підприємств на зовнішніх ринках покращить ситуацію на ринку праці, сприятиме розвитку сільських територій та підвищить рівень життя місцевих жителів. Усі ці питання тісно пов'язані з державною підтримкою агропромислового комплексу.

Основні проблеми, які можуть підвищити конкурентоспроможність олійної промисловості в умовах регіональної кластеризації в короткостроковій та середньостроковій перспективі, можна класифікувати наступним чином. По-перше, за допомогою кластерного аналізу необхідно визначити список олійних культур і харчових комплексів, що мають потенціал для розвитку в певних регіонах України. Олійні кластери в інших регіонах створюють економічну зону для реалізації експортно-орієнтованих моделей розвитку. Також слід виокремити депресивні сільськогосподарські райони, які є неконкурентоспроможними за ресурсним потенціалом і потребують цільового державного фінансування.

По-друге, для кожної обраної групи олійних культур потрібно сформулювати національну політику та стратегії розвитку. Депресивні райони потребують державної підтримки, тоді як для самодостатніх кластерів бажано заохочення приватного підприємництва. Державна політика для експортно-орієнтованих кластерів повинна базуватися на координації розвитку, запровадженні орендних відносин, механізмах розподілу доходів і

заохоченні експорту з підприємцями та інвесторами. Системна програма повинна стати важливим інструментом для управління кластерами, бути постійною та обов'язковою для державного сектора економіки, а також слугувати керівництвом для розвитку малого та середнього бізнесу.

Рис. 3.2. Кластерні механізми посилення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості

За: побудовано автором

По-третє, в рамках регіональної економічної теорії потрібно розробити теоретичні моделі оцінки економічного та природно-ресурсного потенціалу олійної промисловості в регіональних кластерах, враховуючи природні, кліматичні ресурси та економічно активне населення. Такі дослідження мають проводитися Міністерством аграрної політики у тісній співпраці з

місцевими органами влади, регіональними агентствами та експертами промислових університетів.

По-четверте, важливим завданням уряду в секторі олійних культур є стимулювання виробництва екологічно чистих продуктів. Перевагу слід надавати приватним фермам, що працюють за американською сільськогосподарською моделлю, які можуть підтримувати високу ефективність виробництва. Регіональні кластери повинні ґрунтуватися на науковій організації виробництва, а вивчення американського досвіду демонструє високу економічну ефективність промислової системи.

По-п'яте, необхідно створити національний регулятор для механізму ціноутворення, враховуючи посилення інституційної підтримки для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних олійних підприємств. Це включає дотримання пропорцій розподілу факторних доходів між підприємцями, ресурсозабезпечуючими та державними (місцевими) бюджетами, що забезпечить відповідальність за використання сільськогосподарських ресурсів між продуктивними власниками, підприємцями та фермерами, сприяючи соціально-економічному розвитку регіону.

По-шосте, централізоване управління олійною промисловістю як об'єктом державного регулювання має бути замінено регіональною автономією продовольчих кластерів. Нова модель економічного управління олійними кластерами повинна базуватися на європейських принципах, де управління здійснюється асоціативними органами з широкими повноваженнями для координації інтересів підприємств у транспортуванні, переробці та торгівлі. Метою контролю є забезпечення виконання економічних договорів у рамках кластера, при цьому ефективність контролю підтримується економічними стимулами та високими штрафами за порушення.

По-сьоме, для регіональних олійних кластерів важливо розробляти екологічно чисті технології вирощування, які підтримують ринок і

створюють органічні ресурси. Оскільки олійна промисловість залежить від наявності сировини, пріоритет слід надавати компаніям, що не порушують екологічний баланс. Розвиток олійної промисловості може бути спрямований на ринки великих міст та промислових центрів, де регіони, що входять до спеціалізованих продовольчих кластерів, демонструють наукову різноманітність галузей.

Таким чином, зміна національних пріоритетів фінансування вітчизняної олійної промисловості в рамках програми "зеленої скриньки" СОТ сприятиме розвитку людського капіталу в сільських районах, що є ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності олійної промисловості на міжнародних ринках. Залучення держави до вирішення важливих проблем сільського життя через соціальну політику значно підвищить перспективи розвитку олійної промисловості, її результати, допоможе запобігти відтоку освіченого населення, особливо молоді, та сприятиме сталому розвитку країни.

Висновки до розділу 3

1. Однією з основних функцій національного механізму, що регулює розвиток конкурентоспроможної олійної промисловості, є всебічна підтримка динаміки, ефективності, стабільності та справедливості в олійному секторі економіки. Стратегічний розвиток олійної промисловості має ґрунтуватися на таких принципах: відповідальність державних органів за стан олійної галузі; збільшення інвестиційного потенціалу та впровадження інновацій; спеціалізація, співпраця, агломерація та інтенсифікація виробництва; впровадження енергозберігаючих технологій; підвищення експортного потенціалу; дотримання вимог ЗВТ та СОТ; активна економічна діяльність; охорона навколишнього середовища; сприяння розвитку олійного сектора; сталий розвиток галузі.

2. Вступ до ВЗВТ вимагає переорієнтації фінансування ринку олійних культур, зокрема, переходу до обмеженого втручання держави у конкуренцію

в харчовій галузі. У цьому контексті важливою є підтримка вітчизняних виробників і споживачів. Для координації економічних відносин між олійною промисловістю та торгівлею варто використовувати економічні механізми європейського зразка. У них відсутня традиційна підтримка, і ринкова парадигма базується на прийнятті обов'язкових ринкових зобов'язань і інструментів для координації вигод у багатосторонніх переговорах. Традиційні підходи для розвинутих країн, такі як забезпечені транзакції, граничні ціни, прямі платежі виробникам, регулювання доступу до ринку, виробничі квоти та програми стимулювання попиту, повинні бути прийняті і нами. Обмеження на імпорт і експортні субсидії не є найкращими засобами для вирішення ринкових проблем, зокрема щодо тоншого управління ринком, особливо у відповідності до американської моделі співпраці з ФАО ООН та іншими організаціями.

ВИСНОВКИ

1. Конкуренстоспроможність підприємств олійної промисловості — це складна характеристика, що відображає переваги чи недоліки певних показників для оцінки їх діяльності. Експортний потенціал та конкурентоспроможність продукції, компаній і самої олійної галузі тісно пов'язані. Ці зв'язки базуються на конкурентоспроможності продукції та економічному потенціалі підприємств, що її виробляють. Як правило, конкурентоспроможність прямо залежить від якості, обернено пропорційна ціні і визначається взаємозв'язком між внутрішнім і міжнародним ринками. Експортний потенціал олійної промисловості визначається показниками функціональної та виробничої структури, що забезпечують стабільний розвиток і конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому рівнях, а також оцінюється за рівнем експортного потенціалу окремих підприємств.

2. Конкурентна перевага олійних підприємств визначається здатністю ефективно мобілізувати виробничі ресурси (сировину, інструменти, інтелектуальну власність, трудові та організаційні ресурси) та виробляти конкурентоспроможну продукцію з інноваційними параметрами, що користуються попитом на зовнішніх ринках. На процес формування цієї переваги впливають різноманітні фактори. Внутрішні фактори включають виробництво, управління, дослідження та інновації, людські ресурси, інфраструктуру та експортну політику. Зовнішні фактори охоплюють ринкові умови та соціально-економічний розвиток країн-партнерів. Система показників повинна використовуватися для оцінки конкурентоспроможності на рівні країн, регіонів, галузей і підприємств. На мікрорівні динаміка експортної діяльності оцінюється за показниками коефіцієнта експортного напрямку та рівня рентабельності, які відображають тенденції розвитку експортної діяльності та економічну ефективність, а також новизну продуктів і систем корпоративного управління.

3. Інвестиції та інновації є ключовими факторами, що сприяють конкурентоспроможності та високому експортному потенціалу олійної

промисловості. Ціни є джерелом доходу для сільськогосподарських виробників і показником добробуту держави. Тому ефективність цінового механізму є основою для формування економічних вигод у сучасних умовах розвитку олійної галузі. Вітчизняна олійна промисловість функціонує як складна система взаємовідносин, що об'єднує ресурси, робочу силу та інфраструктуру для підтримки процесів виробництва і продажу продуктів харчування. Незважаючи на позитивні перспективи розвитку продовольчого сектору, зокрема в умовах війни, функціонування олійної промисловості є складним і динамічним процесом. Відсутність ефективних механізмів для управління ризиками перевиробництва та специфічного середовища призвела до негативних наслідків, таких як падіння цін і попиту на олійні культури. Вітчизняний сектор олійних культур зазнав структурних та інституційних перетворень, що мали визначати економічний інтерес для ефективного управління.

4. Дослідження показують, що Україна є одним з провідних світових експортерів олійних культур, зокрема, лідером з експорту соняшникової олії в останні роки. Аналіз реальних порівняльних переваг олійної промисловості підтверджує ці висновки. Продукція олійної промисловості України традиційно відіграє важливу роль у формуванні експортного потенціалу країни, забезпечуючи приплив валюти та підвищуючи рівень зайнятості в сільських районах.

5. Аналіз чинників, що впливають на експортний потенціал підприємств олійної галузі, свідчить, що потенціал зростання значною мірою залежить від експортних цін і покращення структури імпорتنих та експортних поставок. Внутрішні резерви підприємств олійної промисловості, що сприяють підвищенню експортного потенціалу, визначаються специфікою їх функціонування на внутрішньому та зовнішньому ринках, рівнем продовольчої безпеки та здатністю нарощувати експорт. Основні резерви експортного потенціалу олійної промисловості сконцентровані як у виробничій діяльності, так і в зовнішній торгівлі в окремих регіонах України.

6. Наразі зростає потреба у розробці заходів і механізмів для зміцнення економічного потенціалу суб'єктів внутрішнього продовольчого ринку в короткостроковій перспективі, а також у демонстрації конкретних проектів державного фінансування підприємств харчової промисловості в рамках програми "зеленої скриньки" СОТ. Співпраця з міжнародними інституціями, такими як СОТ і ЗВТ, створює сприятливі умови для розвитку вітчизняної олійної промисловості. Ефективний розвиток олійної галузі в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі залежить від реалізації заходів, спрямованих на адаптацію до сучасної економічної ситуації, зміцнення міжнародного співробітництва та підтримки підприємств. Таким чином, стратегічною метою розвитку олійної промисловості є максимальне використання всіх ресурсів і потенційних можливостей за рахунок підвищення організаційної та економічної ефективності діяльності на внутрішніх і зовнішніх ринках.

7. Стратегічною метою розвитку конкурентоспроможної олійної промисловості є забезпечення стійкого та високоефективного виробництва для задоволення потреб як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Оперативною метою є підвищення ефективності виробництва, забезпечення національної продовольчої безпеки, підвищення конкурентоспроможності олійних культур та покращення технічного рівня виробництва, що сприятиме соціально-економічному розвитку регіонів, де функціонує олійна промисловість.

8. Для досягнення стратегічної мети зміцнення конкурентоспроможності та експортного потенціалу олійної промисловості в рамках інноваційних моделей розвитку харчової галузі необхідно переглянути організаційну структуру національних регулюючих органів олійної промисловості та підвищити ефективність національних нормативних актів. Важливо забезпечити створення правової бази, стратегічного планування та кластерного підходу до розвитку харчової промисловості. Можливо, варто розглянути передачу функцій регулювання олійної промисловості (або її частини) від обласних організацій до

некомерційних неурядових структур, таких як спілки промисловців та бізнес-асоціації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов, М.С. Вітков, Р.П. Саблук; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки", УААН. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2021. — 242 с.
2. Агропромисловий комплекс у 2008-2023 рр. [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Азарян Є. М. Споживчий ринок олії: становлення і розвиток / Є. М. Азарян / НАН України; Інститут економіки промисловості. — Харків, 2022. — 304 с.
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2022 році». — К. : НІСД, 2022. — 928 с.
5. Андерсон В. М. Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти запровадження регіонального розвитку в умовах ринкових перетворень в Україні / В. М. Андерсон // Україна в сучасному світі. Конференція випускників програм наукового стажування у США. — К.: Стилос, 2021. — с. 336-348.
6. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії: монографія / В. В. Апопій. — Л.: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. — 368 с.
7. Барановський О. В. Україна і Світова організація торгівлі: як здобути плюси і зменшити мінуси? / О. Барановський, В. Сіденко // Дзеркало тижня. — 2022.- № 26(401).
8. Башнянин Г. І. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в перехідній економіці України (проблеми ефективності) / Г. І. Башнянин, І. Р. Боднар, Я. С. Лапчук, О. М. Свінцов. — Львів: видавництво Львівської комерційної академії, 2004. — 103 с.
9. Березін О. В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія / Березін О.В. /

Полтавський ун-т споживчої кооперації України. – К. : Центр учбової літератури, 2019. – 184 с.

10. Берlach Н. Зарубіжний досвід державної підтримки органічного сільського господарства / Н. Берlach // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси право. – 2022. – №4. – С. 27-30.

11. Білик Ю. Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю. Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2018. – С. 177-189.

12. Білорус О. Г. Глобальна продовольча безпека: монографія / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2016. – 486 с.

13. Бородіна О.М. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: монографія / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко, С.В. Киризиук, О.В. Михайленко; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2022. – 264 с.

14. Вишневська О. Потенціал агропродовольчих товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі та Зони вільної торгівлі ЄС / О. Вишневська // Економіст. – 2023. – № 11. – С. 37-39.

15. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2013. – 208 с.

16. Вступ України до СОТ: оцінка позитивних і негативних наслідків для харчової промисловості України / Л.В. Страшинська // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2009. – № 18. – С. 108-110.

17. Гуменюк О.О. Оцінка ефективності функціонування інфраструктури ринку продукції АПК / О.О. Гуменюк // Інноваційна економіка АПК. – 2022. – №3 (5). – С. 23-28.

18. Даниленко А. С. Розвиток підприємництва в АПК України: Теоретико-прикладні аспекти / А. С. Даниленко. – Л. : ІРД НАН України,

2007. – 222с.

19. Данилишин Б.М. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі України після вступу в СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2008/02/16/118716>.

20. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1158-2007-%EF>.

21. Діброва А. Д. Державне регулювання аграрного виробництва: теорія, методологія, практика: монографія / А.Д. Діброва. – К.: Формат, 2016. – 488 с.

22. Думич І.І. Важливість аграрного сектора для внутрішнього ринку агропродовольчої продукції / І. І. Думич // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 31. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. - С. 156-160.

23. Єріна А.М. Теорія статистики: практикум / А. М. Єріна, З. О. Пальян. – К.: Тов-во "Знання", КОО, 2017. – 197 с.

24. Засади посилення експортного потенціалу підприємств олійної промисловості Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://confiapv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2021_r

25. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства" від 24 червня 2004 р. № 1877 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

26. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

27. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 р. № 400 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

28. Законодавче забезпечення вступу до СОТ – перспективи для сільськогосподарських товаровиробників / Ред.: О. Л. Копиленко; Ін-т

законодавства ВР України, Спільн. парлам.-уряд. ком. з інтеграції до СОТ. – К.: Парлам. вид-во, 2012. – 79 с.

29. Зоря С. І. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні / Київський національний економічний ун-т. / С. І. Зоря. – К. : КНЕУ, 2005. – 216 с.

30. Кобута І.В. Гармонізація національного законодавства у сфері сільського господарства з нормами і правилами СОТ / І.В. Кобута // Вісник аграрної науки. – 2001. – № 3. – С. 9-12.

31. Кобута І. В. Державна політика підтримки сільського господарства згідно з вимогами світової організації торгівлі / Кабінет Міністрів України ; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України ; НДІ економіки і менеджменту агропромислового виробництва Навчально-наукового ін-ту бізнесу. – К. : ННЦ ІАЕ, 2014. – 116 с.

32. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування харчової промисловості в Україні / Ю. С. Коваленко // Економіка АПК. - 2021. – №3. – С. 19-29.

33. Коломієць В. В. Експортний потенціал та його зовнішньоекономічна діяльність (на прикладі олійної промисловості) / В. В. Коломієць: Автореф. дис... канд. екон. наук / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2021. – 20 с.

34. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

35. Кончин В. Категорія виявленої порівняльної переваги та оцінка перспектив України на Євроборнгу / В. Кончин // Журнал європейської економіки. – 2003. - № 1. – С. 135-147.

36. Лист Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та Міністерства аграрної політики України від 15.08.2003 р. № 53-23/1175 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

37. Марракеська угода про заснування Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_342.

38. Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним директором Європейської Комісії «Сільське господарство і розвиток сільської місцевості» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8100>.

39. Можливі переваги та виклики перед Україною після приєднання до Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.uosa.uar.net/doc/policy/analit/a4.doc>.

40. Наслідки вступу до СОТ для української економіки: оцінка цінової конкурентоспроможності / А. Баяр, І. Кобута, Є. Шкарбан, В. Жигadlo, О. Шевцов. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2009. – 39 с.

41. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С.В. Майстро; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х.: Магістр, 2021. – 240 с.

42. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

43. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Іван Дзюб (пер.). – К.: Основи, 2010. – 198 с.

44. Онишко В. М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: Моногр. / В.М. Онишко. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2019. – 590 с.

45. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: У 4 ч. / Інститут аграрної економіки УААН / П. Т. Саблук (ред.). – К., 2018. Ч. 4 : Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. – К., 2018 – 246с.

46. Осташко Т. О. Приєднання до СОТ: перспективи і ризики для аграрного сектора України // Економіка і прогнозування. – 2003. - №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.icpr.org.ua/files/25_12_pr.doc

47. Осташко Т.О. Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку / Т.О. Осташко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2019. – 56 с.

48. Павел Ф. Економічний вплив вступу України до СОТ. Попередні результати розрахунків на основі моделі загальної рівноваги / Ф. Павел, І. Бураковський, Н.Селіцька, В.Мовчан. К.: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 42 с.

49. Панорама аграрного сектора України 2021 / За ред. Ю.Ф. Мельника. – К.: Мінекономрозвитку України, 2022. – 72 с.

50. Панорама аграрного сектора України 2022 / За ред. М. Присяжнюка. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2023. – 80 с.

51. Павленко Б. Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / Б. Й. Павленко (ред.). – К., 2022. – 432с.

52. Пашинська Н. М. Транспортна інфраструктура – важливий чинник розвитку АПК України в умовах ринкових перетворень / Н. М. Пашинська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Географія. – 2020. – Вип. 7. – С. 152–159.

53. Політика державної підтримки АПК в умовах ЗВТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2017_18_1/stat_18_1/06.pdf.

54. Полякова Ю. В. Проблеми участі України у світовому технологічному обміні / Ю. В. Полякова // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 4. – С. 11-14.

55. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / А. Олійник (пер.з англ.), Р. Скільський (пер.з англ.). – К. : Основи, 1998. – 390с.

56. Портер М. Конкуренція: Пер. з англ. – К.: Генеза, 2012. – 495с.

57. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 № 562 "Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції" [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

58. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Е.М., Кужель О. В., Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємство, 2018. – 226 с.

59. Прокопенко О. В. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. – К. : Центр учбової літератури, 2022. – 296 с.

60. Пчелянська Г. О. Інфраструктура аграрного ринку у формуванні цін на олійну продукцію: автореф. дис... канд. екон. наук / Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" УААН. – К., 2019. – 20с.

61. Ринок продовольства України в аспектах СОТ: Моногр. / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Булюк, В.А. Романова; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2008. – 222 с.

62. Розвиток та підвищення ефективності інфраструктури регіонального ринку олійної продукції: автореф. дис... канд. екон. наук [Електронний ресурс] / І.Г. Гуров; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2018. – 19 с.

63. Саблук П. Т. Основи організації аграрного ринку / П.Т.Саблук, Д. Л. Карич, Ю.С.Коваленко. – К., 2021. – 188 с.

64. Саблук П. Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П. Т. Саблук (ред.), В. В. Юрчишин (ред.), І. І. Лукінов та ін. – К., 2016. – 664с.

65. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / Інститут аграрної економіки. – К. : Видавництво Інституту аграрної економіки, 2019. – 294 с.

66. Саблук П. Т. Підприємництво в аграрній сфері економіки / П. Т. Саблук (ред.), М. Й. Малік (ред.). – 2. вид., доп. і перероб. – К., 2017. – 514с.

67. Семів С.Р. Таксонометричний аналіз конкурентоспроможності підприємств споживчої кооперації у відкритій економіці / С. Р. Семів // Вісник ЛТЕУ. Серія економічна. Вип. 11. – Львів: вид-во ЛТЕУ, 2019. – С. 202-211.

68. Семів С.Р. Фактори розвитку інфраструктури ЗЕД споживчої кооперації України / С. Р. Семів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Споживча кооперація ХХІ ст.: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку». – Полтава: РВВПУСКУ, 2008. – С. 80-83.

69. Семів С.Р. Вплив світової фінансової кризи на діяльність споживчої кооперації України / С. Р. Семів // Вісник Львівської комерційної академії. – 2009. – 177-184 с.

70. Семів С. Р. Ефективність взаємодії вітчизняного АПК та внутрішнього ринку продовольчих товарів / С. Р. Семів, І. І. Думич // Науково-виробничий журнал «Економіка АПК». – К., 2011. - № 6. – С. 52-56.

71. Семів С. Р. Державне регулювання діяльності споживчої кооперації України / С. Р. Семів, М. Ю. Барна, Б. Б. Семак // Торгівля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць / [редакц. кол.: Апопій В. В., Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – Вип. 19. – С. 99-104.

72. Семів С. Р. International economic relations and prospects for national development: contemporary challenges and solutions : monograph / С. Р. Семів, Г. О. Семів та ін. / editorial board : under the editorship of Prof. M. I. Fleychuk, Dr. U. A. Ganski, Prof. V. U. Kazlouski [and others]. – Daugavpils : Daugava Print, 2021. – 368 p.

73. Скибінський С. В. Поведінка споживачів: Навч. посібник / Центральна спілка споживчих товариств України; Львівська комерційна академія / С. В. Скибінський (уклад.), Л. М. Бук (уклад.). – Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2014. – 112с.

74. Скрипник А.В. Розвиток олійної промисловості у світлі глобальних

тенденцій / А.В Скрипник // Економіка АПК. – 2022. - № 9. – С. 140-146.

75. Стан використання тарифних квот на імпорт в ЄС української агропродукції на 2019-2022 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.molsouz.org.ua/novyny/588-stan-vikoristannya-tarifnikh-kvotdlya-importu-krajnam-es-ukrajinskoji-agroproduksiji-na-2019-2022-roki.html>.

76. Становлення та ефективний розвиток регіонального ринку олійної продукції: Автореф. дис... канд. екон. наук [Електронний ресурс] / А.В. Бурковська; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2021. – 22 с.

77. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

78. Статистична інформація Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://minagro.gov.ua>.

79. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б.К. Супіханов; Ін-т аграр. економіки УААН. – 2-ге вид., доповн. та переробл. – К., 2019. – 530 с.

80. Територіальна організація агробізнесу регіону (на матеріалах Львівської області): Автореф. дис... канд. геогр. наук [Електронний ресурс] / І.І. Ранця; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2019. – 20 с.

81. Точилін В. О. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / В. О. Точилін (ред.). — К. : [Експрес], 2009. — 637с.

82. Трегобчук В. М. Забезпечення конкурентоспроможності олійної промисловості України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доповідь / Інститут економіки та прогнозування НАН України / В.М. Трегобчук (ред.), Б.Й. Пасхавер (ред.). — К. : Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2018. – 259 с.

83. Угода про заснування Світової організації торгівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

84. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/ru/publish/printable_article?art_id=40298.

85. Угода про сільське господарство від 15.04.1994 р. / СОТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_005.

86. Фещенко Н.М. Окремі аспекти державної підтримки олійної промисловості / Н. М. Фещенко // Агроінком. – 2021. – № 3-4. – С. 10-12.

87. Флейчук М. І. Дослідження ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів України та країн ЦСЄ в контексті формування політики розвитку аграрного сектору економіки / М.І. Флейчук, Г.Я. Антонюк // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Черноморського економічного співробітництва і ГУАМ : [зб. наук. праць]. – Д. : ДонНУ, 2012. – С. 533-541.

88. Чернюк Л. Г. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : РВПС, 2019. – 101 с.

89. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник / В.О. Шевчук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 663с.

90. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика / В. Шевчук. — Львів: Кальварія, 2008. – 734 с.

91. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2022. – 480 с.

92. Шпичак О. М., Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О.М. Шпичак (ред.). – К., 2021. – 585с.

93. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2021. – 300 с.

94. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин / НАН України; ІЕП. – К. : Наукова думка, 2022. – 367с.

95. Яворська Т.І. Тенденції державної підтримки аграрного виробництва Польщі / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2021. – № 4. – С.166-172.

96. Ясько А.Г. Диверсифікаційна компонента адаптації харчової промисловості України до вимог СОТ: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 [Електронний ресурс] / А.Г. Ясько; НАН України; Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2009. – 18 с.

97. Agricultural Ukraine and Europe / В. В. Болгов (авт.-упоряд.). – К. : Новий світ, 2021. – 318 с.

98. Food and agriculture organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://fao.org>.

99. World Tarrifs Profile 2009-2023. – Geneve: World Trade Organization, 2009-2023. – 384 p.

100. World Trade Report 2008-2023. – Geneve: World Trade Organization, 2008-2023. – 384 p.